

Dinamica Bisericii

Repere teologice și practice, managementul relațiilor

Introducere

Există diverse feluri de a ne raporta la Biserică. Din punct de vedere *filosofic* și *social* ea poate fi analizată ca instituție internațională, cu forme locale și naționale; din punct de vedere al definiției religioase, ea este o instituție cu crez mesianic istoric, universalist, cu definiție tradițional exclusivistă (Biserica afirmă posibilitatea salvării întregii omeniri, însă doar prin jertfa mântuitorului Isus Hristos, Fiul lui Dumnezeu). În ciuda generozității acestui demers, uneori, în istorie, urmărirea acestor scopuri nu a însemnat doar inițiative de pace ci a dus, din păcate, și la hotărâri de război, de cruciade, de persecuții, inchiziție, etc.

Din punct de vedere al *teologiei creștine* Biserica este instituția teandrică (divină-umană) originată în jertfa răscumpărătoare a lui Hristos și intrată în ființă prin promisiunea lui Dumnezeu Tatăl, adică prin pogorârea Duhului Sfânt asupra credincioșilor, în ziua Cincizecimii. Ea este orientată prin misiunea ei spre vestirea Împărăției lui Hristos și a mântuirii Sale și spre slujirea omenirii – după modelul lucrării lui Hristos, pe care îl reprezintă și îl continuă (slujire spirituală, socială, medicală, economică, consiliere, etc.). Slujirea Bisericii este îndeplinită spre gloria lui Dumnezeu, Creatorul, și se face prin darurile Duhului, prin maturizarea spirituală a celor credincioși, prin dedicarea lor pentru o viață altruistă, de iubire față de oameni, prin anticiparea practică, în comunitate, a

Împărăției veșnice a lui Dumnezeu care va fi, în final, instaurată peste tot Pământul, într-un univers nou, re-creat.

Din punct de vedere *practic*, cercetarea vieții Bisericii poate ieși din limitele acestei cunoașteri teoretice și poate deveni descriptivă, critică - adesea, prin evaluarea slujitorilor Bisericii, a tradițiilor ei, a impactului ei cultural și social, spiritual, a felului în care diversele Biserici (confesiuni, denominații, culte, sau Biserici naționale), sau parohii și Biserici locale își trăiesc misiunea lor hristică, evanghelică.

Aceste tipuri de evaluări teoretice și practice ale ființei și lucrării spirituale și sociale ale Bisericii nu reprezintă un demers nou, el este prezent în fiecare generație, și în toate punctele de răscruce ale civilizației umane, care, de regulă, includ și o re-evaluare de sine a Bisericii și o mișcare de reformă sau înnoire. Printre exemplele reprezentative s-ar putea include Reforma din sec. 15-16 (Luther, Calvin, Zwingli, etc.), cu ecourile ei est-europene, cum ar fi inițiativele înnoitoare ale patriarhului de Constantinopol, Chiril Lucaris (1572-1638),¹ sau, un alt exemplu, deschiderile mult mai târzii, dar binevenite ale Bisericii Romano-Catolice – după Conciliul Vatican 2, din 1962-1964.² Perioada contemporană, de început a mileniului 3 din istoria Bisericii, este marcată de intense dezbateri despre moralitatea clerului, celibatul preoților catolici, despre slujirea femeilor la altar, despre dialogul ecumenic, despre confruntarea civilizațiilor creștine și islamice, despre integrarea minorităților de tot felul, etc. Toate aceste evaluări moderne ale Bisericii, criticile, dezbaterile contemporane asupra mărturiei ei, demersurile de revitalizare a vieții și impactului misiunii Bisericii în lume se exprimă prin căutări intense a unei noi dinamici a Bisericii, atât la nivel global cât și la nivel local și urmăresc creșterea Bisericii – în

¹ Cf. G. A. Hadjiantoniou, *Protestant Patriach: The Life of Cyril Lucaris (1572-1638)*, Richmond, VA: John Knox Press, 1961.

² W. Abbot, ed., *The Documents of Vatican II*, New York: American Press, 1966; Cf. Christopher Butler, *The Theology of Vatican II*, London: Darton, Longman, & Todd, Ltd., 1967; G. C. Berkouwer, *The Second Vatican Council and the New Catholicism*, trad. L.B. Smedes, Grand Rapids: Win. B. Eerdmans, 1965).

calitate, influență, număr, expansiunea ei (mișcări de tipul *church growth* și *church expansion*) sau revitalizarea și remodelarea lucrării ei, a expresiei ei culturale, a misiunii ei (mișcări de tip *renaștere spirituală*, *trezire spirituală* sau remodelare postmodernă, cunoscută sub numele de *emerging church*, etc.).³

Mai ales în mediul protestant, evanghelic, s-a impus treptat, spre sfârșitul sec. 20 și începutul sec. 21, un nou gen de literatură eclesiologică, cu îndrumări și discuții teologice și practice despre modalitățile în care ar putea Bisericile să-și regăsească o dinamică vie, creșterea, maturizarea, extinderea, multiplicarea, eficientizarea lucrării lor. Preocuparea aceasta se manifestă atât din punct de vedere teologic, fundamental (reevaluarea, în termeni moderni, a esenței Bisericii) cât și la nivel de strategii, programe, proiecte de dezvoltare a Bisericilor. De fapt, s-ar putea afirma că există o subtilă tendință de evitare a problemelor de definire generală și de organizare generală a vieții și misiunii Bisericii și a Bisericilor, care au preocupat în secolele anterioare creștinii din diversele confesiuni (răsăritean ortodoxe, romano-catolice, protestante, neoprotestante), și de accentuare a studiului cât mai detaliat al modalităților de eficientizare a funcționării și dezvoltării în sine a Bisericilor locale. Într-un fel, această preocupare reprezintă un reflex teologic creștin al preocupării generale, din societate, pentru eficientizarea activității companiilor de orice fel, de la comerț la mass-media, de la educație la medicină, de la producție fizică la informatică, etc.

³ W. Lobdell, „A How-To Kit for the Ministry”, în *Los Angeles Times*, September 19, 2003, îl citează pe R. Warren, pastor baptist intens implicat în proiecte și lucrări de creștere a Bisericii: ‘Prima Reformă a clarificat ce crede Biserica – mesajul nostru și doctrina. Reforma curentă va clarifica ce face Biserica – misiunea și scopul nostru pe Pământ.’ cf. L. Sweet, *Soul Tsunami: Sink or Swim in the New Millenium Culture*, Grand Rapids, MI: Zondervan, 1999, L. Sweet, Brian D. McLaren, J. Haselmayer, *A is for Abductive: The Language of the Emerging Church*, Grand Rapids, MI: Zondervan, 2003; B. McLaren, *The Church on the Other Side: Doing Ministry in the Postmodern Matrix*, Grand Rapids, MI: Zondervan, 2000; D. Kimball, R. Warren, B. McLaren, *The Emerging Church*, Grand Rapids, MI: Zondervan, 2003, etc.

Pluridisciplinaritatea își spune cuvântul – și întâlnim un amestec interesant de metode în evaluarea vieții Bisericii: metode sociologice, psihologice, metode de imagine, metode din lumea studiilor de comunicare, paradigme din lumea agriculturii. Contextul pluralist și postmodern al culturii contemporane constituie un factor favorizant pentru acest caracter interdisciplinar și pentru deplasarea dinspre esență înspre detalii, dinspre teologic înspre social și individual, dinspre fundamente spre analiza funcționării eficiente a Bisericii. De fapt, în spatele căutărilor de eficientizare și reînnoire a vieții Bisericii se ascund preocupări fundamentale privitoare la sensul istoriei, la mântuirea neamului omenesc, la pregătirea și așteptarea venirii în glorie, a doua oară a mântuitorului Isus Hristos.

Studiile de *dinamica Bisericii*, cum sunt numite adesea aceste abordări practice ale vieții Bisericii, oscilează între studii de caz și studii de fundament teologic, între *know-how* și management social-spiritual al vieții creștine și reafirmarea nevoilor individuale de legătură cu Dumnezeu, între analiza de proiecte colective, globale, și analiza și încurajarea spiritualității personale. Tendința socială spre afirmarea unei funcționalități dominate de managementul informației, de strategii globale și tehnici sau stiluri eficiente de conducere (*leadership*), confruntarea pe scară largă cu fenomenele complexe ale pluralismului religios, dezvoltarea mega-orașelor, managementul internațional al conflictelor regionale, toate crează un spațiu aparte pentru implicarea Bisericii în societate și indică nevoia unei regândiri a conceptelor și strategiilor Bisericii.

În măsura în care evaluările și soluțiile de dinamica Bisericii se concentrează mai mult pe o abordare pragmatică, activistă, poate chiar triumfalistă, a misiunii Bisericii, ele pot naște suspiciune și pot promova reduționismul misionar. Prin contrast, tocmai datorită caracterului pragmatic, comercializat atent, ele pot crea impresia unor rezolvări miraculoase a tuturor problemelor Bisericii, puse la îndemâna tuturor, a unor abordări standard de success, care dețin formulele definitive ale succesului local al comunității creștine.

Într-un sens, fiecare generație are nevoie de entuziasmele ei, de formulele ei de viață creștină, după cum există și învățăminte valoroase, vechi de secole, privitoare la viața Bisericii, tezaurul înțelepciunii tradiționale creștine pe care îl păstrăm cu venerație, ca mărturie a lucrării lui Dumnezeu în Biserică și prin Biserică de-a lungul timpului, din primul secol până azi. Extremele trebuie evitate, dar, acestea fiind spuse, rămâne un adevăr incontestabil că eclesiologia modernă este confruntată cu nevoia de a considera noi forme de organizare, noi limbaje de comunicare a evangheliei, a dragostei lui Dumnezeu pentru om – în Isus Hristos, noi modalități de investigare teologică în spațiile de cunoaștere nou-create, noi căi asigurare a dialogului inter-cultural, de implicare misionară.

În încercarea ei de a prezenta câteva perspective esențiale ale dinamicii Bisericii, cartea de față pleacă de la o scurtă discuție a definiției Bisericii și a misiunii ei (elemente de eclesiologie) și încearcă să treacă în revistă, apoi, câteva direcții generale ale organizare și creștere a Bisericii (creștere spirituală, numerică, integrare în comunitate, slujire), și câteva principii de evaluare și echilibrare a relațiilor în Biserică (management al relațiilor, imagine publică, cooperare misionară, conflicte, soluții, etc.). Studiul întreprins nu își propune să fie un tratat exhaustiv despre dinamica Bisericii, dată fiind varietatea Bisericilor, complexitatea subiectului și mulțimea cărților scrise pe această temă, și mai ales nu își propune să devină un îndreptar general, un *vademecum* cuprinzător cu sfaturi care să acopere toate compartimentele slujirii și mărturiei creștine. El încearcă să atragă atenția, însă, prin subiectele abordate, asupra complexității dinamicii Bisericii, asupra unor principii de bază care, aplicate creativ, duc la o înviorare a vieții creștine, la o dinamizare a vieții Bisericii. Datele și discuțiile prezentate invită la meditație și la rugăciune, la dedicare și reînnoire a entuziasmului și a dragostei pentru Biserică, pentru mântuitorul și conducătorul ei, Isus Hristos,⁴

⁴ O focalizare excesivă a atenției asupra Bisericii, în detrimentul glorificării lui Isus, Capul Bisericii (care inițiază și conduce lucrările Bisericii), este privită ca un

ascultare și glorie a Ființei Sfinte Treimi și a mântuirii care ne este adusă în Hristos.⁵

semn de dezechilibru. J.C. Hoekendijk observă că ‘în istorie, interesul eclesiologic exclusiv reprezintă, aproape fără excepții, un semn de decadență spirituală.’ Hristos este cel care zice ‘Eu îmi voi zidi Biserica Mea’, Mt. 16:18 (cf. Hoekendijk, „The Church in Missionary Thinking”, *The International Review of Missions* XLI, 1952, p. 325, citat de E.P. Clowney, *The Church*, Downers Grove, IL: IVP, 1995, p. 15).

⁵ În limba română există un număr mai redus, dar în continuă creștere, de cărți despre dinamica Bisericii, dintre care multe sunt traduceri, de exemplu: G. Getz, *Dinamica Bisericii*, ghid de studiu, Dallas, TX: BEE International, 1992; D. W. Robinson, *Viața Deplină a Bisericii. Înaltă. Echipează. Evanghelizează. Strategia de creștere a Bisericii*, Oradea: Cartea Creștină, 1996; C. Sumner Wemp, *Ghid de păstorire practică*, SMR, 1982; R. Warren, *Biserica condusă de un scop bine definit*, Oradea: SMR, 2001; *idem*, *Biserica: o pasiune, o viziune. Creșterea ei fără compromiterea misiunii și a mesajului*, Oradea: Life, 2002; A.G. Clarke, *Principii ale Bisericii noutestamentale*, O.S. Cosma (trad), Făgăraș: Agape, 2002; C.-E. Sahlberg, *Creșterea Bisericii, o perspectivă biblică și istorică*, Constanța: Kraft Media, 2003; Ch. Brock, *Plantarea de Biserici indigene. Un itinerar practic*, C. Șandru (trad), București: UBCBR, 2000; Ch. Schwarz, *Dezvoltarea naturală a Bisericii. Un ghid al celor opt trăsături esențiale ale unei Biserici sănătoase*, I.-M. Matei (trad), Timișoara: Impact Media, 2003; secțiuni relevante se pot găsi și în D. Fecioru, *Despre Preoție* (selecțiuni din scrierile Sf. Ioan Gură de Aur, Grigore din Nazianz, Efreem Sirul), București: IBM BOR, 1998; E. Timiadis, *Preot, parohie, înnoire. Noțiuni și orientări pentru teologia și practica pastorală*, P. Brusanowski (trad), București: Sofia, 2001; A. Bișoc, *Introducere în teologia pastorală*, Iași, Sapienția, 2002, etc.

A. Fundamentele teologice ale ființei și misiunii Bisericii

Majoritatea cărților de dinamică a Bisericii tind să adopte un ton pragmatic și trec direct la discutarea viziunii pe care o are Biserica despre locul și misiunea ei în societate, și la prezentarea metodelor de urmărire a acestei viziune, lăsând analiza definițiilor fundamentale ale Bisericii, trecerea în revistă a terminologiei eclesiologice, pentru lucrările de teologie sistematică. Impresia generală este că tot ce ține de dinamica Bisericii trebuie tratat foarte la obiect, concret. Este adevărat că studiul etimologic al termenilor biblici pentru Biserică sau adunare nu spune prea mult despre dinamica Bisericii locale, ca atare, ci mai mult despre natura ei, subliniindu-i bazele teologice. Cu toate acestea, multe din aspectele de dinamică ale Bisericii pornesc chiar din inima teologiei Bisericii, sunt motivate profund de concepția pe care o are cineva despre Biserică.

Cum definim Biserica: Ființare și Devenire

Ființa Bisericii este atestată și fundamentată pe mărturia Scripturii (a Bibliei) – ca *locus* al revelației divine, este originată și dăruită cu posibilitatea creșterii și unirii cu Dumnezeu – pe baza jertfei lui Isus Hristos și pe baza lucrării Duhului Sfânt – ca mijloace ale salvării și sfințirii, și este angajată într-o devenire continuă, într-o descoperire și dezvoltare tot mai profundă a relației ei cu Sfânta Treime, cu Hristos – capul Bisericii, al cărui destin îl urmează, și cu omenirea însăși – ca spațiu și context în care se desfășoară, istoric, misiunea ei.

Complexitatea ființei Bisericii și a misiunii ei i-a determinat pe mulți autori să evite definirea lor formală și să se limiteze la enunțări descriptive. Unul din motivele invocate deschis este că nici Părinții Bisericii nu s-au îngrijit de astfel de formulări deoarece posedau o cunoaștere existențială a Bisericii, intuitivă - și nimeni nu definește

ceea ce este evident.⁶ În timp ce evitarea unei definiții comunică, cu siguranță, o atitudine precaută, ea crează și o anumită situație dezavantajoasă, confuză, deoarece lasă afirmarea adevărurilor despre Biserică la nivelul politicilor Bisericești și la discreția limitărilor sau reținerilor confesionale.⁷

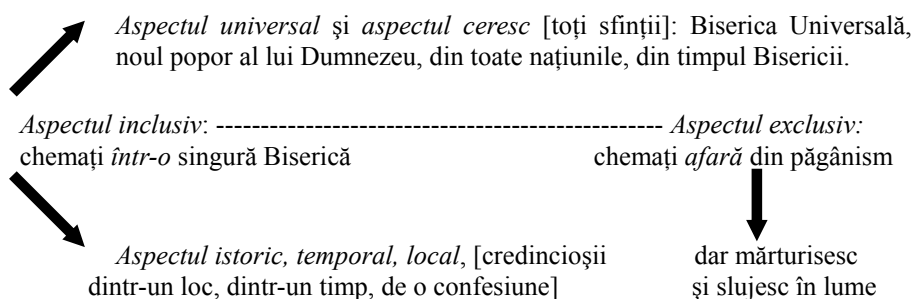
Definirea Bisericii implică perspective multiple de analiză, recunoașterea complexității dimensiunilor ei. De exemplu, unul din adevărurile de bază ale ființei și dinamicii Bisericii, constă în sublinierea esenței ei duble, Biserica *este* și, în același timp, ea *devine* Biserica lui Hristos, ea se exprimă ontologic, prin nașterea din nou spirituală a credincioșilor, și prin re-legarea lor de Dumnezeu, dar se definește și în acțiune, în creșterea spre a atinge statura lui Hristos (Ef. 4:13), în devenirea spre a ajunge ceea ce El a pregătit din veșnicie să ajungem, ca El (1 In. 3:2). În alte cuvinte, Biserica există, *este* prin relația ei cu Hristos, și crește, istoric, în această relație și datorită acestei relații, *devenind* ceea ce trebuie să fie, odată cu desfășurarea lucrării lui Hristos prin Biserică, în lume, în univers.

În continuare, se pot evidenția patru dimensiuni sau aspecte principale ale Bisericii. Există, astfel, o Biserică *universală*, unică, dar și Biserici *locale*, comunități specifice și confesionale prin care Biserica Universală se manifestă practic în timp și spațiu, o parte *cerească* a Bisericii dar și una *pământească* – ambele formând un

⁶ G. Florovsky, *Collected Works of Georges Florovsky*, Vaduz, Liechtenstein: Buechervertriebsanstalt, 1989, vol. 14, p. 29.

⁷ Conform lui G. Dragas, „Orthodox Ecclesiology in Outline”, *Greek Orthodox Theological Review*, 26/3, 1981, din perspectivă ortodoxă Biserica ‘...este Biserica Dumnezeului Triun, Biserica lui Hristos, Biserica Părinților, Biserica Sfinților, și Biserica poporului lui Dumnezeu. Ea este Una, Sfântă, Catholică (sobornicească) și Apostolică Biserică.’ Și autorul adaugă ‘eclesiologia ortodoxă este holistică și nu tolerează nici o diviziune între unitate și pluralism. Nu este legată de uniformitate externă sau pluriformitate, ci este unitate în varietate. Ca atare, ea cere tuturor creștinilor divizați care au gustat puterea bunătății lui Dumnezeu și harul Lui, să se unească cu ea, pentru că ea nu caută gloria sa însăși, ci gloria lui Dumnezeu și a sfinților săi, după cum a fost și ne este comunicat prin istorie, așa încât lumea să fie salvată și înnoită.’

întreg complex, a cărui unitate o realizează Duhul Sfânt și realitatea mântuirii și Domniei lui Hristos, prin puterea și decizia dumnezeiască a Tatălui.⁸ Vocația Bisericii este generală, universală, inclusivă, ea cheamă pe toți oamenii la mântuire, nu este restrictivă, selectivă, discriminatoare. Totuși, există și un aspect exclusiv al Bisericii: cei credincioși sunt chemați afară din lumea neascultării, a păgânismului, ca să alcătuiască un nou popor, poporul lui Hristos. Aceste două ultime aspecte asigură libertatea de acceptare sau respingere a planului lui Dumnezeu de mântuire în Hristos:

În sens universal, conform uneia din definițiile protestante, Biserica în ansamblul ei, Biserica Universală, este alcătuită din toți cei care „în această epocă [a Bisericii], au fost născuți din Duhul lui Dumnezeu și prin același Duh au fost botezați în Trupul lui Hristos”.⁹

⁸ Unii autori adaugă și distincția între Biserica vizibilă și cea invizibilă, adică între cei care pe față se consideră și se declară creștini, și cei care sunt într-adevăr creștini, cunoscuți de Dumnezeu, indiferent de mărturia publică. Distincția ridică, însă, o seamă de probleme. În același timp, învățătura despre unitatea și pluralitatea Bisericii încearcă să evite eliminarea pluralității și subordonarea față de un centru sau model unic (modelul Romano-catolic) la fel ca și negarea unității și subordonarea față de pluralitate (cum percepe ortodoxia răsăriteană mișcarea protestantă), cf. Dragas, *op.cit.*

⁹ H.C. Thiessen, *Prelegeri de Teologie Sistematică*, ed. rev. de V.D. Doeksen, SMR, 1986, p. 358. Thiessen încearcă, și el, mai întâi să lămurească esența Bisericii *via negativa*, adică ‘ce nu este’ Biserica (*op. cit.*, pp. 56-58). M.J.

Biserica locală, la rândul ei, a fost definită ca „un grup de oameni botezați care cred în Isus Hristos și care s-au unit să îndeplinească însărcinarea dată de Isus Hristos” (cf. Mt. 28:19-20).¹⁰

În mod esențial, se poate afirma că Biserica este o instituție umano-divină (care include comunitatea oamenilor salvați prin jertfa lui Isus, prin credință în Isus, născuți la o viață nouă prin Duhul lui Dumnezeu, și pe însuși Isus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Capul Bisericii (Biserica este Trupul lui Hristos). Ca destin, Biserica este unită cu destinul lui Hristos. Ea există spre gloria lui Dumnezeu care a creat-o, prin puterea Duhului Sfânt care o energizează și prin domnia lui Hristos care o conduce și o reprezintă. Biserica există ca să i se închine lui Dumnezeu, toată viața și bucuria vieții fiind o formă de închinare, prin care recunoaștem și participăm în lumea creată de El. Biserica se bucură de părtășia (legătura) cu Dumnezeu, la care este invitată prin persoana lui Hristos, se bucură de sfințenia și măreția lui Dumnezeu despre care aduce o mărturie clară, ca Biserică Universală, și în particular, în ceruri – prin Biserica cerească – și în mod istoric, imperfect, dar relevant, în prezent, prin Biserica pământească (în varietatea ei de confesiuni și de Biserici locale).

Mărturia adusă de Biserică despre măreția și voința mântuitoare a lui Dumnezeu, a Sfintei Treimi, se traduce prin conlucrare cu Dumnezeu, prin slujirea lumii în ascultare de Hristos, prin misiune creștină și evanghelizare în dragoste și sacrificiu. Biserica, în cele părți ale sale (cerească și pământească) așteaptă mântuirea deplină prin înviere, la a doua venire a Fiului lui Dumnezeu, reunirea ei în gloria cerească, într-un univers reînnoit.

Erickson dedică o secțiune întinsă problemei Bisericii, cf. *Teologie creștină*, Oradea: Cartea Creștină, 1998, vol. 3, pp. 199-334). Definiția sa este una precaută, evitând astfel problema includerii în Biserică a celor credincioși care au trăit în cadrul poporului Israel, înainte de venirea lui Hristos. Se afirmă, astfel, un anumit mister sau taină a ființei Bisericii, pe care o va lămuri Dumnezeu la a doua venire a lui Hristos.

¹⁰ Robinson, *Viața deplină a Bisericii*, pp. 14-15.e

În lucrarea lui Dumnezeu în istorie Biserica reprezintă ceva nou, fără precedent, doar întrezărit pe vremea Vechiului Testament; ea este adunarea oamenilor din toate popoarele, chemați de Dumnezeu la mântuire conform planului Său, prin Duhul Sfânt, pe baza jertfei aduse pe cruce de Fiul Său, Isus Hristos, care este Capul Bisericii.¹¹ Succint, misiunea Bisericii este să îl înalțe pe Hristos, să îi echipeze pe creștini – facilitându-le maturizarea, implicarea activă în viața Bisericii, și să comunice evanghelia și puterea ei înnoitoare celor legați încă de necredință și de păcat.

Determinările Bisericii, paralele culturale și referințe biblice

Din punct de vedere format termenul nou testamental de *Biserică* vine din termenul grecesc *ekklesia*, fiind format din prepoziția *ek* [din] și verbul *kaleo* [a chema], și se referă la o “adunare” a poporului chemată să se strângă într-un loc anume, pentru un motiv precis, militar, politic, ori religios.¹² Termenul este folosit și de traducătorii evrei ai Septuagintei pentru evenimentele corespunzătoare, religioase și politice, din VT. În acest context, însă, conceptul creștin este diferit, mai amplu decât conținutul său de dicționar greco-roman și iudaic.

¹¹ Cf. A. Khomiakov, „The Church is One”, în W.J. Birkbeck, *Russia and the English church during the last fifty years*, London: Rivington, Percival and Co., 1895, vol. 1, pp.192-222, esp. p. 193: [Biserica trebuie privită] ... ‘nu ca o mulțime de persoane fiecare în individualitatea sa aparte, ci ca o unitate a harului lui Dumnezeu trăitoare într-o multitudine de ființe raționale care se supun ele însele, de bunăvoie, harului’.

¹² În greaca modernă cuvântul pentru Biserică a rămas același. În limbile celorlalte popoare europene, însă, el a venit pe filiere diferite. În limba franceză, *l’eglise*, vine, într-adevăr din *ekklesia*. În limba română, Biserică vine din latinul *basilica* din grecescul *basileus* - rege, loc de adunare a nobililor. În engleză, *church*, și germană, *kirche*, vine din cuvântul *kurios* (domn) folosit și în greacă pentru duminică, ex., *kuriake*, adică, ziua Domnului.

Paralele eleniste și din Vechiul Testament

În Atena, adunarea poporului, *ekklesia*, era chemată în sesiune de vreo 30-40 ori pe an. Termenul indica o adunare politică a armatei sau a parlamentului, un eveniment periodic, de amploare populară, care asigura guvernarea orașului cetate (termeni grecești echivalenți sunt *agora*, *halia*). Breslele lucrătorilor de diverse profesii se adunau și ele pentru consultări sau sărbători, și împreună cu adunările pentru celebrări religioase, aceste adunări se numeau *thiasos* (o adunare cultică pentru celebrarea unui zeu), *eranos* (participare la un festival) sau *heorte*; o întâlnire publică simplă, comună, se numea *koinon*; întâlnirile unui grup de oameni care împărtășeau aceeași filosofie, învățătură, vederi politice, se numeau *synodos*; o întâlnire generală, fără ale particularități, se numea *synagoge*.

Cu privire la Israel, **Vechiul Testament** folosește pentru adunare termenul *qahal*, ca în 1 Regi 8:14; Num. 20:4, *qahal yahveh*, *qahal israel* (adunarea lui Iahveh, adunarea lui Israel); de asemeni, apare și termenul *edah*, ca adunare sau grupare a unor oameni, de exemplu, *baedat tsadikim* (Ps. 1:5, adunarea celor drepti, neprihăniți). În traducerea grecească a VT, Septuaginta, *qahal* este redat atât prin *ekklesia* cât și prin *synagoge*, în timp ce *edah* nu este niciodată tradus ca *ekklesia*. *Qahal* denumește o adunare (reprezentativă sau totală) a poporului într-un loc anume, cu un scop anume, gata de o anumită acțiune majoră. În VT întâlnim termenul *qahal* folosit pentru adunarea de încheiere a legământului pe Sinai (Deut 9:10; 10:4); pentru adunări ale liderilor în vederea unor hotărâri (1 Cron. 13:2-4), sau a poporului pentru închinare în templu (2 Cron. 20:5, 14; 30:2, 4; Ps 22:23; 89:6, etc.). Uneori ea poate desemna, însă, și o simplă dar cuprinzătoare adunare a poporului, pentru un scop oarecare (Ier. 44:15). Chemarea armatelor la război, ori adunarea popoarelor păgâne (împotriva lui Israel) sunt denumite în LXX *ochlos* [mulțime] ori *synagoge* [adunare].

Reprezentările Bisericii în Noul Testament

Ucenicii lui Isus arareori se referă la ei înșiși ca *synagoge* (există o singură excepție, Iacov 2:2). În Apoc. 2:9 și 3:9 *synagoge* este folosit cu referire la iudeii necredincioși (lit., „o sinagogă a satanei”). În evangheliile NT, termenul *ekklesia* apare rar, de fapt doar în Mt. 16:18 și 18:17, în contextul mărturisirii lui Petru și al disciplinei în Biserică. Luca menționează termenul de 23 de ori în Faptele Apostolilor - dar nu în evanghelie, sugerând prin aceasta că denumirea a căpătat o semnificație deosebită pentru creștini după învierea lui Isus, după ziua pogorării Duhului Sfânt (Cincizecime). Pavel menționează des termenul, de 46 de ori din totalul de 114 în întregul NT.

Subiectul *temeliilor sau al temeliei Bisericii* include, în același timp, referințe cu privire la Petru (Mt. 16:17-19), la Isus însuși, ca piatră din capul unghiului, și la Scriptură, în general (1 Cor. 3:11; 10:4; Ef. 2:20; 1 Pt. 2:6; Apoc. 21:14). Ca atare, Biserica începe în Fapte 2, cu venirea Duhului Sfânt peste ucenici, la Cincizecime, ca împlinirea lui Ioel 2:28-32.

Deși folosit des, termenul de „adunare”, *ekklesia*, nu este singura descriere a Bisericii în Noul Testament. Apostolii și evangheliștii au fost inspirați să compare Biserica și cu alte imagini care ne ajută să punem în perspectivă mai echilibrată înțelesul ei. Adunarea celor credincioși în Isus Hristos este numită „turmă mică”, Lc. 12:32, Mt. 15:24, Mc. 14:27 (cf. Zah. 13:7); In. 10, o comunitate aflată în proces de creștere (In. 11:52; 12:32, 17:22).

Biserica apare descrisă, de asemeni, ca *nou popor al lui Dumnezeu*, Rom. 9:25-26; cf. 1 Pet 2:9-10; *adevărații urmași* (descendenți) *ai lui Avraam*, Rom. 4:16; Gal 3:29; *noua împărăție a lui Dumnezeu*, Apoc. 1:6, 5:10; *adevărata viță*, In. 15 (în VT metafora viței descria poporul Israel, ca plantă binecuvântată, plantată de Dumnezeu, și de la care El aștepta roadele cuvenite; oamenii din erau mlădițele, cf. Isa 5:1-7).

Biserica este văzută ca *trup al lui Hristos*, Rom. 12:4-8; 1 Cor. 12; Ef. 1:22-23; 4:12-16; 5:23; Col 1:18-24; trupul lui Hristos unește în el și pe iudei și pe neamuri, ca să formeze un singur popor, ori neam de oameni (Ef. 2:14-16).

Biserica este *Mireasa*: în evangheliile această imagine apare în mod implicit, cf. Mt. 25:1-13; 22:1-14 (Lc. 14:15-24); In. 3:29-30. În scrisorile lui Pavel, metafora apare clar, Ef. 5:25; 2 Cor 11:2-4.

Biserica este prezentată și ca o *clădire*: Mt. 16:18 (temelia este Hristos, 1 Cor 3:9-10); un *Templu*, 1 Cor 3:16 (Biserica, dar și creștinul individual, cf. 1 Cor 6:19; Ef. 2:19-22, 1 Pet 2:5).

Biserica este văzută ca un *popor de preoți*, toți cu o misiune glorioasă, Apoc. 1:6, 1 Pet 2:5 (de unde învățătura despre preoția universală a creștinilor, fiecare om mântuit fiind chemat să fie un mijlocitor între oameni și Dumnezeu, fără diferențe notabile între laici și slujitori ordinați, hirotonisiți).

O descriere neobișnuită a Bisericii este cea de *parfum* al lui Dumnezeu (*mireasmă*), 2 Cor 2:15, Ef. 5:2.¹³

Între Biserică și Dumnezeu, ca Sfântă Trinitate, există o legătură deosebită, care se poate observa în multe din introducerile scrisorilor lui Pavel: 1 Tes. 1:1, 2 Tes. 1:1, „către Biserica tesalonicenilor, cea în Dumnezeu, Tatăl, și Domnul Isus Hristos”; 1 Cor. 1:2, „către Biserica lui Dumnezeu care este în Corint, celor sfințiți în Hristos Isus, chemați să fie sfinți”, etc.; 2 Cor. 1:1, „Pavel, apostol al lui Hristos Isus prin voia lui Dumnezeu... către Biserica lui Dumnezeu care este în Corint”, etc.; în Fapte 20:28, „păziți-vă pe voi și turma peste care Duhul Sfânt v-a pus supraveghetori, ca să păstoriți Biserica lui Dumnezeu, pe care El și-a câștigat-o prin sângele Fiului Său”, etc. Biserica, astfel, a apărut conform planului lui Dumnezeu, Tatăl, și îi aparține; ea a fost mântuită prin Dumnezeu Fiul, și este organizată, echipată și asistată în misiunea ei de Dumnezeu, Duhul Sfânt.

¹³ Vezi o discuție asemănătoare și în A. G. Clarke, *Principii*, pp. 11-18; Thiessen, *Prelegeri*, pp. 356-372; Erickson, *Teologie creștină*, vol. 3, pp. 199-228.

Ekklesia apare de cele mai multe ori menționată cu determinanți locali, cum ar fi *din, de la, a cuiva*, de exemplu „Biserica lui Dumnezeu” ori „Biserica lui Hristos” – „Biserica sfinților din...”, Biserica *de undeva*, a sfinților *dintr-un oraș*, etc.¹⁴ Orice Biserică locală se raportează la dimensiunea universală a Bisericii,¹⁵ integrând în viața ei aspectul universal și cel local, aspectul inclusiv și cel exclusiv.¹⁶

În final, dinamica Bisericii ține în mod fundamental de esența ființei ei: ea nu este doar o comunitate umană complexă din punct de vedere sociologic, unită și dinamizată de Duhul Sfânt, ci este o instituție întemeiată divin, care există prin relație cu Dumnezeuul Trinitar, care continuă prezența și lucrarea lui Isus, avându-L pe El drept Cap, și care, ca întreg, așteaptă un viitor glorios, ce va fi arătat la a doua venire a mântuitorului Isus Hristos.¹⁷

¹⁴ J.D. Zizioulas, „The Church as communion: a presentation on the world conference theme”, în Thomas F. Best și Günter Gaßmann (eds), *On the way to fuller koinonia: official report on the Fifth World Conference on Faith and Order, Santiago de Compostela, 1993*, Geneva: WCC Publications, 1994.

¹⁵ N.A. Jesson, „Orthodox contribution to ecumenical ecclesiology”, Univ. of St. Michael's College, Toronto, October 2001, p. 21.

¹⁶ Este doar o Biserică, „vizibilă” și ‘invizibilă’ deopotrivă, umilă și glorioasă în același timp, cf. G. Florovsky, „The doctrine of the church and the ecumenical problem”, *Ecumenical Review* 2 (1950), 154-156. Distincția dintre Biserica vizibilă și invizibilă, o distincție pe care nu toți teologii o afirmă, nu este totuna cu distincția dintre Biserica locală și universală, cf. Erickson, *Teologie Creștină*, pp. 222-224. Un creștin în viață poate pretinde că este parte din Biserica invizibilă, dar nu dorește să fie parte (membru) într-o Biserică locală, în Biserica vizibilă.

¹⁷ Erickson, *Teologie Creștină*, p. 228.

Principii generale de organizare a Bisericii

Biserica și-a schimbat, în timp, forma de adunare, de organizare a vieții și a închinării, forma liturghiei, tipul de construcție Bisericească, etc. Formulele culturale, în arhitectură și organizare, pe care le păstrează astăzi Bisericile tradiționale (Romano-Catolică și Bisericile răsăritene ortodoxe), reprezintă, în mare parte, o „înghețare” a organizării și a tipului de viață religioasă atinse la începutul evului mediu (cca. 500 – 1400 de ani d.H.), și nu a organizării Bisericii primare.¹⁸ Tradiția fundamentală cu privire la direcțiile principale ale organizării Bisericești, pe care o aflăm în NT, ne clarifică, însă, principalele repere ale acestei organizări primare. Cum interacționează, însă, această tradiție fundamentală cu culturile întâlnite de-a lungul globului, cu tendințele de schimbare în sânul comunităților de creștini, în interiorul diverselor culturi? Avem de a face atât cu continuitate cât și cu adaptări culturale.

Temelia Bisericii: domnia lui Hristos, Scriptura, darurile duhovnicești, dragostea frățească

Biblia arată cu claritate nevoia de organizare a Bisericii, dar nu recomandă păstrarea unor anumite structuri ierarhice particulare. Ceea ce se observă este implicarea clară a Sfintei Treimi în dăruirea și funcționalitatea Bisericii și crearea unei comunități de credincioși al cărei Cap este Hristos și care are o misiune clară în lume. Duhul Sfânt dă diverse daruri Bisericii, cf. 1 Cor. 12:4-10; mântuitorul Isus Hristos a dat daruri spirituale și El a dat Bisericii apostoli-*apostoloi*,

¹⁸ Un element arhitectonic și artistic important al Bisericii ortodoxe, *iconostasul* (peretele care separă încăperea altarului, sanctuarul, de sala principală unde se adună credincioșii), a apărut în sec. 4-6 sub forma unui gard scund, și a luat forma actuală, acoperit de icoane și înalt, aprox. în sec. 14 (cf. controversa iconoclastă, despre acceptarea sau respingerea imaginilor în Biserică, a avut loc în perioada 726-842). Arhitectura Bisericilor îmbracă forme standard abia în sec. 5. Cele mai timpurii dovezi de artă creștină, de icoane, datează din sec. 3.

profeți-*profetas*, păstori-*poimenas*, învățători-*didaskaloi*, cf. Ef. 4:10-12.etc., și, sub călăuzirea lui Dumnezeu, apostolii hotărăsc ca Bisericile locale să aibă supraveghetori (*episcopoi, presbuteroi*), și învățători (*profetas, didaskaloi*) demni de respect, cu autoritate, la fel, și diaconi (*diakonoi*) cu o etică exemplară (cf. Tit 1.5-6, 1 Tim. 3, 2 Tim. 2:1-2).

Termenii ierarhici folosiți în NT sunt, totuși, vagi; ei au primit un conținut care a evoluat în timp (prezbiter – pastor, „bătrân”, preot; diacon - slujitor; episcop - supraveghetor, coordonator, pe o Biserică sau grup de Biserici, local sau pe o regiune). Încă și mai generale sunt datele cu privire la locurile de întâlnire ale Bisericii primare. Astfel, primii creștini s-au adunat fie în aer liber, fie în case, în școli, în sinagogi, în clădiri proprii, ori la templu. Raportarea la sinagogă a dus la preluarea unor forme specifice de viață religioasă și socială (organizare Bisericească, studiu biblic, mărturie, predică, imnuri, botezul – care este practicat de creștini la porunca Domnului Isus), iar desprinderea de închinarea de la Templul din Ierusalim a dus la o reevaluare a slujbei de închinare, a liturghiei (care ia o formă diferită și este centrată pe rugăciune, vestirea cuvântului și cina Domnului, euharistia).¹⁹

Dinamica interacției tradiție-cultură în viața Bisericii

Înțelegerea faptului că în viața Bisericii întâlnim elemente absolute, de vocație și definiție, și elemente relative, culturale, au dus la nevoia alcătuirii unor modele diacronice (istorice) ale exprimării vieții și misiunii Bisericii. Unul din modelele cele mai intuitive ale

¹⁹ Mitropolitul E. Timiadis observă că Mt. 18:20, Fapte 20:7-8, și scrisorile lui Pavel amintesc astfel de Biserici în case. El menționează și mărturia lui Iustin Martirul conform căreia pentru Biserică ‘orice loc este plăcut și oriunde ne putem întâlni’ (*Preot*, pp. 59-61; *Marturion Iustin*, 3). El scrie ‘prin urmare, putem crede că, fiind imposibil pentru creștini să dețină până în secolul III locașuri de cult publice, ei au folosit ca locuri de rugăciune case particulare provizorii’ (*Preot*, p. 61).

dinamicii istorice-culturale a Bisericii este modelul celor trei lentile, al lui G. Getz.²⁰ Prin *lentila Scripturii*, așa cum s-a observat deja, aflăm câteia funcțiile esențiale ale Bisericii.²¹ Aflăm Biserica se întâlnește regulat pentru închinare, că stăruia în învățătura apostolilor, în părtășie frățească, în frângerea pâinii (elemente absolute). Nu ni se spune însă cât de des se lua cina Domnului, dacă era preferat un loc de adunare sau altul, etc. (forma adunării, durata, nu este un absolut). *Lentila istoriei* dovedește practic cum elementele neabsolute, formale, au îmbrăcat diverse formule de-a lungul timpului, și ne ajută să descoperim traiectoriile în timp ale acestor adaptări, să identificăm principii de adaptare, lecțiile istorie. *Lentila culturii*, în final, re-așează lucrarea Bisericii în contextul ei cultural (din perspectivă diacronică trecem în perspectivă sincronică).

Relevanța culturală a Bisericii implică o adaptabilitate nuanțată a formelor închinării, a expresiei publice a credinței, a slujirii în comunitate (procesul de *inculturare*). De fapt, nu putem fi novatori în substanța misiunii Bisericii, ea rămâne aceeași ca pe vremea apostolilor, ca în NT. Creștinii nu pot face Biblia mai relevantă - ea este deja: noi trebuie doar să „traducem”, să îi comunicăm pe înțeles relevanța, contemporanilor.²²

În același timp, există nu doar o relație de adaptare culturală a vieții Bisericii ci și o relație de confruntare și transformare a societății prin interacția cu Biserica. Acolo unde ajunge evanghelia ea schimbă viața oamenilor, valorile lor, etica, sărbătorile, conținutul sărbătorilor. Evanghelia transformă cultura, nu doar vorbește pe înțelesul culturilor întâlnite. Din acest punct de vedere, apărarea *status-ului quo* a unei civilizații, indiferent de valorile ei, nu poate reprezenta un ideal biblic, în sine. O cultură care nu pune preț pe

²⁰ G. Getz, *Sharpening the Focus of the Church*, (revised), Wheaton, IL: Victor Books, 1994, p. 14, 35; *idem. Dinamica*, p. 9.

²¹ Erickson, *Teologia Creștină*, p. 229ff. Funcțiile Bisericii include, după Erickson, evanghelizarea, zidirea (creșterea spirituală, învățătura), închinarea, slujirea socială.

²² Warren, *Purpose Driven*, pp. 99, 157, 224-225.

viața omenească, de exemplu, pe dreptate, pe apărarea demnității umane, nu poate emite pretenții de durabilitate în timp. Idolatria, practicile vrăjitoarești, oculte, de asemeni, nu pot fi încurajate sau prețuite în sine, ca expresii ale unui tip de cunoaștere umană.²³ Această atitudine este o atitudine de principiu, pentru creștini, ea nu dictează acțiuni militare sau „războaie sfinte”, pentru că Evanghelia nu a cucerit lumea în felul acesta, ci prin puterea transformatoare a dragostei lui Hristos, a nașterii din Duhul Sfânt. Creștinii au un mod aparte de a înțelege ecumenismul și pluralismul religios. De la bun început, creștinismul a acționat într-o lume multiculturală, pluralistă, și a rămâne credincios Scripturii și proclamării creștine de atunci înseamnă să știm a dialoga cu alte păreri și religii dar să păstrăm nealterată învățătura despre unicitatea mântuirii prin Hristos, despre divinitatea Sa, să respectăm orice cultură dar să agreem doar cu cele care sunt permeabile la adevărurile Biblice cu privire la caracterul sfânt al vieții omului, cu privire la caracterul fundamental al dragostei și sfințeniei, și autorității supreme a lui Dumnezeu.

Expresie și extindere în slujirea creștină

Prin transpunerea lucrării *Scripturii* în *istorie* și *cultură* și prin raportare la experiența și mărturia Bisericii se obține o *teologie a închinării și a slujirii Bisericii*, o *definire a identității sale istorice, confesionale*. Diversele confesiuni au combinat în mod diferit acțiunea acestor trei lentile teologice și, astfel, s-au creat atitudini distincte, înțelegeri specifice referitoare la dinamica Bisericii. În capitolele care urmează, studiul prezent va urmări o gândire evanghelică, caracteristică Bisericilor protestante și neoprotestante, Bisericilor Baptiste, Penticostale, Creștine după evanghelie, Oastea Domnului – ramura evanghelică, etc., care pun accentul pe

²³ Din punctul acesta de vedere, cultura românească, în particular, și cea europeană, în general, sunt supuse unui asediu intens din partea renașterii moderne a păgânismului, ceea ce transformă așa zisele teritorii cu tradiție creștină, în zone de misiune, la noi acasă.

necesitatea unei apropieri mai mari ale Bisericii de azi, în organizare și închinare și etos misionar, de mesajul și direcțiile Bisericii primare din Noul Testament (implicit, autoritatea tradiției ulterioare a Bisericii este reținută mai mult cu titlu de cugetare și experiență târzie, ca mărturie istorică nu ca autoritate prescriptivă).

Studiul dinamicii Bisericii, din perspectivă evanghelică, pleacă de la premiza că Biserica locală reprezintă o comunitate a oamenilor mântuiți prin credința în jertfa lui Hristos, care descoperă o viață personală nouă, în credință, dar și o viață comunitară nouă, în dragostea lui Hristos, și care doresc să slujească comunitate în mijlocul căreia trăiesc, și să cheme la o relație transformatoare, cu Sfânta Treime, pe orice om.²⁴ Intrarea oamenilor și maturizarea lor spirituală în cadrul acestei relații, este, deci, esența dinamicii Bisericii, și o dinamică bună nu reprezintă decât o formulă alternativă pentru a afirma că Biserica locală se dezvoltă sănătos, și slujește cu folos în comunitate, împărțind în jur roadele binecuvântate ale mântuirii lui Hristos. Aceasta implică preoția universală a tuturor credincioșilor, învățatură fundamentală a confesiunilor evanghelice, prin care se înțelege că Biserica nu slujește doar prin implicarea slujitorilor ordinați, hirotonisiți, ci a tuturor enoriașilor care se simt parte vie din viața Bisericii.

Chiar și Bisericile tradiționale recunosc nevoia reconsiderării acestei învățături biblice, esențiale pentru o viață dinamică a Bisericii. Într-un studiu atent, D. Popescu notează, astfel:

Trebuie să recunoaștem că n-am acordat importanța cuvenită preoției universale a credincioșilor, că vrem să știm doar de preoția sacramentală,

²⁴ Punctul acesta de vedere este afirmat și de autorii ortodocși, cf. Timiadis, *Preot*, pp. 65-66: ‘preocupările noastre privitoare la identitatea Bisericii locale sunt legate de preocupările pentru mântuirea întregii comunități umane. [...] Fiecare expresie liturgică ne invită să părăsim izolarea și să ne alăturăm Trupului lui Hristos, să intrăm în relație cu Dumnezeu și cu frații și surorile noastre.’

fără ca enoriașii să fie atrași în acțiuni folositoare pentru viața și misiunea Bisericii.²⁵

Cardinalul C. von Schönborn subliniază și el, alături de mulți alții, în termeni clari, importanța noilor *movimenti*, a mișcărilor spirituale noi, în care laicii moderni re-descoperă chemarea la mărturie și slujire creștină:

În noile mișcări spirituale se conturează o nouă formă de colaborare între laici și preoți. [...] acestea au ajutat mulți preoți să depășească un anume clericalism și să se pună, în parte la îndemnul expres al laicilor, fără teamă de a-și pierde poziția, în slujba comunității. Mulți preoți experimentează efectiv faptul că sunt susținuți omenește și creștinește de comunitățile de laici. Și invers, mulți laici redescoperă inconfundabilul slujirii preoțești.²⁶

Deosebirea cler-laici este considerată în multe confesiuni evanghelice, drept o distincție forțată, chiar eretică, profund dăunătoare dinamicii Bisericii.²⁷

Nici măcar conducătorii Bisericii [primare] nu erau niște profesioniști ai religiei. [...] Bisericile cad adesea în una din cele două extreme. Fie că pun accent prea mare pe cler și minimalizează rolul laicilor, fie că minimalizează clerul și pun un accent prea mare pe laici. Ambele extreme slăbesc puterea Bisericilor.²⁸

²⁵ D. Popescu, *Hristos, Biserica, Societate*, București, Ed. IBM-BOR, 1998, p. 60. O expunere succintă a problemei preoției universale și sacramentale în Biserica Ortodoxă se poate găsi în I. Bria, *Tratat de teologie dogmatică și ecumenică*, București: România Creștină, 1999, pp. 161-162.

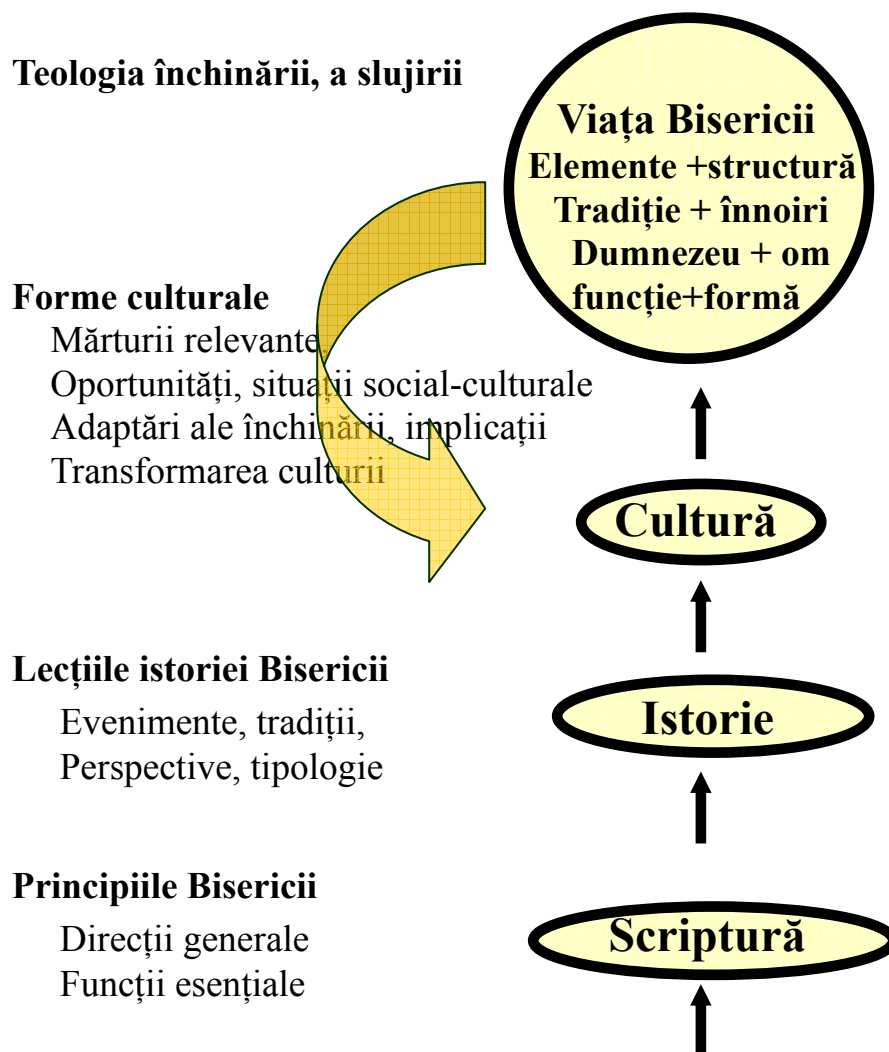
²⁶ C. von Schönborn, *Oamenii, Biserica, Țara. Creștinismul ca provocare socială*, T. Petrache, R. Nețoiu (trad), București: Anastasia, 2000, pp. 31-38, esp. p. 35.

²⁷ Robinson, *Viața deplină a Bisericii*, pp.135-144.

²⁸ Robinson, *Viața deplină a Bisericii*, p.137.

Prezentul studiu este conceput de pe o poziție evanghelică și subliniază nevoia slujirii creștine ca factor de creștere a sănătății și maturității Bisericii. Prin conlucrarea credincioșilor, a tuturor persoanelor dedicate slujirii (pastori, misiuni, lucrări de caritate, proiecte educaționale, etc.), în unitate și dragoste, Biserica – și Bisericile locale – reușesc să comunice verbal și practic evanghelia lui Hristos în toate părțile societății.

Modelul lentilelor diacronice-culturale, al lui G. Getz

B. Repere esențiale ale resurselor și organizării Bisericii

Prima resursă a Bisericii este Sfânta Treime, Dumnezeu Triun cu voința Sa divină, cu resursele Sale nelimitate, cu suveranitatea Sa. Această afirmație se referă la Dumnezeu Tatăl, cu planul Său de mântuire, cu harul Său, cu inițiativele Sale; la domnia lui Hristos, prin jertfa Sa, la mijlocirea Lui și la conducerea Lui, la care se adaugă lucrarea Duhului Sfânt în oameni și prin oameni, nașterea din nou, starea de înfiere, darurile Duhului Sfânt, roada Duhului Sfânt, diversele slujiri. În al doilea rând, oamenii care formează Biserica reprezintă și ei o resursă esențială în dinamica Bisericii. Biserica nu este clădirea, sau confesiunea, ci ea reprezintă adunarea oamenilor credincioși care se închină în duh și în adevăr lui Dumnezeu, și îl au drept Cap pe Hristos - ei sunt Trupul lui Hristos, care continuă lucrarea lui Isus. În același timp, lucrarea Bisericii se folosește și de contextul existent, de condițiile de spațiu și timp, care adaugă o dimensiune neverbală dar eficace în comunicarea evangheliei (tipul de organizare al închinării, slujirea socială, amenajarea interioară a spațiului de închinare, organizarea timpului de închinare, legarea și îmbunătățirea relațiilor frățești, etc.). Optimizarea dependențelor și a utilizării lor (amenajări, săli utilitare, etc.), reprezintă, astfel, una din măsurile importante, necesare, ale vieții Bisericii. Modul de folosire a timpului indică, de asemenea, gradul de cooperare între diverșii lideri și diversele programe existente, sensibilitatea la programul de muncă și viață al membrilor Bisericii, etc. Prin aceste detalii se dă un mesaj non-verbal eficient asupra calității relațiilor și a disponibilității Bisericii la slujire.

Importanța contextului închinării: spațiul și timpul

Datorită dezvoltării societății și extinderii zonelor locuite, Biserica modernă se vede obligată să rezolve câteva probleme de accesibilitate și de comunicare arhitecturală. Arhitectura sacră are

importanța ei specifică, conotații recunoscute în orice cultură;²⁹ cu toate acestea, în creștinism ea are și contestatari numeroși, mai ales în cercurile evanghelice, dat fiind faptul că Biserica Primară a crescut exponențial în primele secolor fără clădiri speciale, și fără simbolism sofisticat. Paragrafele următoare vor aborda pragmatic problemele spațiului și arhitecturii, considerate ca factori care influențează dinamica Bisericii.³⁰

Problemele spațiului adiacent

Din punct de vedere al localizării, Biserica trebuie să fie „vizibilă”, „vizitabilă”, adică ușor de găsit, aproape de mijloacele de transport, și, dacă este posibil, să ofere facilități de parcare. Potrivit teoriei comunicării vizibilitatea unei Biserici este un factor important în receptarea continuă a mesajului ei de bază: o Biserică vizibilă comunică „aici este un loc unde credincioșii se închină cu-adevărat, Dumnezeuului celui Adevărat, și unde tu poți găsi înțelegere, ajutor”.

Din punct de vedere al strategiei de dezvoltare, este recomandabil ca ansamblul clădirii Bisericii să ofere posibilități de extindere a activității (teren adiacent, birouri, clase și săli de studiu biblic, conferințe, etc.).³¹ Blocarea străzilor adiacente creează probleme pentru vecinii Bisericii (care trebuie rezolvate, prompt, cu amabilitate creștină, sau, mai bine, evitate). De multe ori, parte din mărturia creștină este adusă și pe tărâmul disputelor legate de

²⁹ O prezentare generală, documentată, se întâlnește în C. Humphrey; P. Vitebsky, *Sakrale Architektur. Modelle des Kosmos, symbolische Formen und Schmuck, östliche und westliche Traditionen*, P. Simon (trad), Köln: Evergreen (*Sacred Architecture*, Duncan Baird Publishers, 1997), 2002.

³⁰ Cf. observația la obiect a lui R. Warren ‘clădirile [Bisericilor] ar trebui să fie instrumente pentru slujire nu monumente’ (în ‘Does your church really need a bigger building?’), un articol în seria *ToolBox Classic*.

³¹ K.L. Callahan, *Twelve Keys to an Effective Church, Strategic Planning for Mission*, NY: HarperCollins, 1983, pp. 72-116.

parcare, de zgomot și deranj pentru vecini (din cauza cântărilor, activităților de tineret, etc.).

Spațiul adiacent ridică două aspecte principale: existența unor clădiri sau săli suplimentare pentru activități școlare (copii, tineret), de grup (întâlniri bărbați, cercul femeilor, alte activități cum sunt diversele studii, conferințe, întâlniri de rugăciune, etc.), și existența unui spațiu aferent care să permită extinderea Bisericii în timp, sau activități adiacente (de exemplu, parcare). Există în țările afluate Biserici care, confruntându-se cu această problemă și dispunând de un spațiu adiacent redus, au decis ca duminica membrii să vină la adunare cu mijloacele de transport în comun, sau familiile mai puțin numeroase să folosească aceeași mașină. Din cauza nerezolvării acestei probleme, unele Biserici au ajuns în criză funcțională și de dezvoltare. Strangulate de problemele de trafic și de cele de parcare, nereușind să se relocalizeze, ele și-au pierdut treptat viziunea, relațiile de bună vecinătate, mărturia, și, în final, membrii.³²

Această problemă a strangulării spațiului adiacent o simt mai ales Bisericile evanghelice care pun accent pe prezența la închinare și pe programele duminicale și din timpul săptămânii. Sufocarea edilitară nu trebuie să lăsată să afecteze viața spirituală a Bisericii. Uneori se aduce ca soluție modelul de mega-Biserică, construită pe spații noi, ample, cu locuri de parcare, cu dependențe suficiente. Din motive de reprezentativitate și facilitare a unor proiecte majore, construirea de mega-Biserici este o opțiune bună în orașele mari. Cu toate acestea, caracterul mobil a populației active, penuria de terenuri cuprinzătoare în orașe, problema spațiilor de parcare, precum și prețurile exorbitante din zona urbană, par să indice, totuși, că

³² Bisericile de tip adunări confesionale, sau club, sunt cele mai afectate de astfel de probleme. Cu toate acestea, și Bisericile parohiale pot cunoaște astfel de crize de funcționalitate. Spiritualitatea comunității este, însă, factorul cel mai important. Comunitatea poate acționa în ideea relocării, modificării viziunii, etc.

înființarea de Biserici mici și mijlocii este o soluție mai interesantă, mai accesibilă.³³

În Europa de est, fie lipsa de mijloace financiare, fie restricțiile de planificare sau sistematizare a orașului, fie aria de răspândire a membrilor Bisericii, nu permit extinderea ori relocalizarea. În aceste situații, strategia optimă impune considerarea nevoiei de a înființa alte Biserici, mai mici, în împrejurimi, ori în alte zone optime. Înființarea unei Biserici filiale, până la găsirea unei soluții stabile, pare să fie o soluție importantă care încurajează implicarea mai multor creștini în misiune, evanghelizare, acțiuni sociale. Adunarea unei astfel de filiale într-un apartament, sală de clasă, vilă, de ședințe, este adesea o soluție bună pentru începuturile unei Biserici, mai ales în societăți dinamice, mai puțin conservatoare.³⁴ În cazul în care se închiriază o sală pentru întâlnirile de studiu biblic și închinare, închirierea unei săli mai mici, mai ieftine, care să fie folosită mai des, eventual și în timpul săptămânii, pare o idee mai bună decât folosirea unei săli mari, cu chirie ridicată, accesibilă doar duminica.

Potrivit altor păreri, strângerea credincioșilor de la bun început într-o capelă care poartă însemnele distincte ale creștinismului (crucea, turnuri, clopotniță, etc.), constituie o metodă de închinare mai potrivită psihologiei țărilor cu tradiție ortodoxă, unde, creștinismul tradițional este legat de un loc consacrat, sfințit, dedicat unei slujiri anume. În afară de aceasta, un mare număr de oameni își trăiesc viața în spațiul îngust din apartamente și ar dori ca închinarea să aibă loc în altă parte. Modelul cultural al adunării într-o Biserică

³³ Literatura denumește acest fenomen ‘strangulare sociologică’, *sociological strangulation*, și poate avea efecte foarte negative asupra Bisericii locale. Cf. K. R. Hunter, *Foundations for Church Growth. Biblical Basis for the Local Church*, Corruna, IN: Church Growth Center, 1994, p. 154.

³⁴ R. Warren, *The Purpose Driven Church. Growth Without Compromising Your Message and Mission*, Grand Rapids, MI: Zondervan, 1995, p. 45. Biserica păstorită de R. Warren și-a schimbat localizarea de 79 de ori în primii 15 ani de existență.

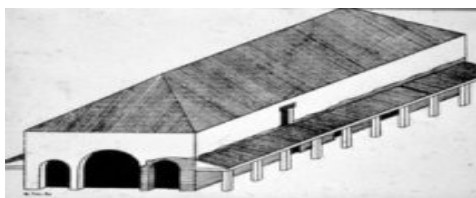
(clădire) este, astfel, important, dar nu este și esențial. Chiar și Bisericile ortodoxe încep adunări în simple barăci în dorința de a trezi interesul și dedicarea enoriașilor pentru viața Bisericii, în timp ce se strâng fonduri pentru noua clădire. Indiferent de formă, comunicarea simbolică a destinației Bisericii sau a casei (forma clădirii, identitatea creștină și confesională, integrarea în arhitectura zonei), este importantă, și la fel comunicarea programului Bisericii trebuie să aibă loc în mod clar, accesibil, încât vizitatorul ocazional să știe când poate participa la închinare sau se poate întâlni cu păstorul sau administrația Bisericii, pentru consiliere, consultare, etc.

Scurtă istorie a arhitecturii bisericesti

În prima sută de ani după Hristos, credința creștină s-a stabilit în marile orașe, iar în secolul doi Biserica s-a organizat mai bine și s-a extins (în sec. 3, aproximativ în 250, Asia Mică era 60% creștină). Arhitectura creștină distinctă, standardizată, apare abia în sec. 5, în condițiile în care închinarea capătă un caracter mai formal.

a. Exteriorul: între simplitate și simbol creștin

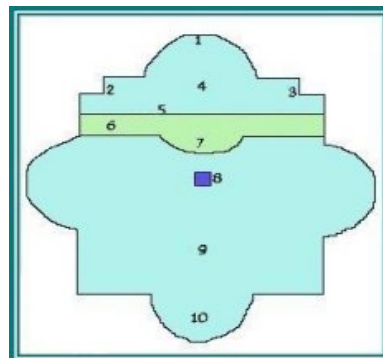
În primele secole creștinii se închinau în case, în clădiri nepretențioase, iar celebrarea credinței avea un caracter necomplicat, discret (cf. o Biserică din Roma, AD 300).³⁵ Majoritatea teologilor creștini subliniază că esența clădirii Bisericii este viața spirituală; clădirea oferă doar un context

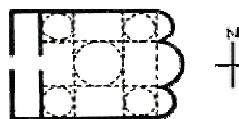
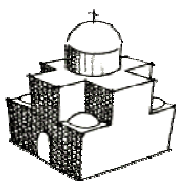
³⁵ R. Ousterhout, *Curs de arhitectură și istoria Bisericii*, 1992-1996, cf. <http://www.arch.uiuc.edu/courses/arch311/default.html>.

arhitectural pentru închinare.³⁶ Forma Bisericilor varia mult în cuprinsul imperiului roman, dar elementele simbolice cum sunt crucea, domul, reveneau cu constanță. Zece dintre acestea pot fi urmărite în figura următoare:

1. Apsis
2. Protesis (masa pregătirii)
3. Diaconicon (masa diaconilor)
4. Masa altarului
5. Iconostas
6. Solea
7. Amvon
8. Tetrapod
9. Naos
10. Nartex (hol)

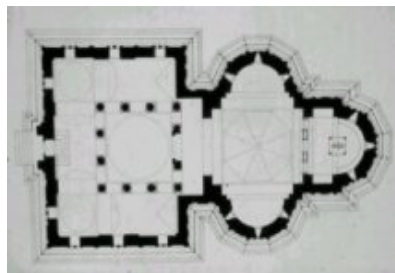

Modelul bizantin „în cruce”, cu dom, este unul din modelele cele mai des întâlnite, începând cu sec. 4-5:

Formele în care apare de-a lungul teritoriilor locuite de creștini sunt, de obicei, mai complexe, conform școlilor locale de arhitectură. Un exemplu românesc remarcabil este Biserica domnească de la Curtea de Argeș (1512-1521, construită Neagoe Basarab):

³⁶ J. Yiannias, „Orthodox Art and Architecture”, cf. site-ul <http://www.goarch.org/en/ourfaith/articles/article8025.asp>. Cf. E. Braniște et. al, *Liturgica teoretică*, București: Ed. IBM-BOR, 2002, pp. 93-103.

În general, Bisericile ortodoxe din mănăstirile românești sunt lungi și înguste. Structura bazată pe volte și domuri încearcă să comunice întâlnirea cu cerul stăpânirii dumnezeiești.³⁷

b. Amenajări interioare: între funcționalitate și mesaj nonverbal.

Din motive de comunicare culturală, arhitectura interioară și exterioară, precum și structura generală a clădirii Bisericii trebuie să servească scopurilor ei majore, printre care sunt vestirea evangheliei,

închinarea, sărbătorirea și glorificarea prezenței lui Dumnezeu, studiul biblic. Desfășurarea activităților adiacente presupune dependențe, cum sunt sălile de studiu pentru copii, tineret, grupuri de credincioși specifice, activități de cor, studiu biblic,

întâlniri diverse, conferințe, găzduiri temporare, etc. Nu este lipsit de importanță ca să se prevadă locuințe de serviciu pentru personalul Bisericii, în perioadele de tranziție, angajare, etc.

³⁷ Cf. G. Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București: Ed. Academiei RSR, 40, 70-72, 224-401, 1982; N. Leach, *Anestezic. Arhitectura ca anestezic*, trad. C.M. Cătuneanu, București: Paideia, 1999; S. Dumitrescu, *Chivotele lui Petru Rareș și modelul lor ceresc. O investigație artistică întreprinsă de S. Dumitrescu*, București: Anastasia, 2001.

Înfățișarea exterioară a clădirii are un mesaj specific. Mai întâi, clădirea trebuie să comunice, într-un fel, ideea că acolo este un loc de închinare creștin. În același timp, clădirea trebuie să se integreze estetic, stilistic, în linia orașului, a cartierului, altfel, contrastul creează o nefamiliaritate evidentă, care va împiedica vizitatorii să identifice cu închinarea creștină. O

clădire opulentă așezată într-o vecinătate săracă, nu comunică nici un fel de identificare cu problemele comunității, ci un mesaj dur despre contraste și subculturi neintegrate, rupte de realitate, o civilizație tipică lumii a treia (de ex., astfel de contraste arhitectonice se întâlnesc frecvent în orașele Indiei). În SUA un ansamblu arhitectonic extins, strălucitor realizat comunică seriozitate, spirit de antrepriză, dedicare în dărnicie față de Biserică, o concepție generoasă, dinamică, care gândește proiecte mari, influente ('think big'). În Europa, însă, atât în Vest cât și în Europa de est, opulența și mega-dimensiunile comunică un proiect de stat sau internațional, o

anume anvergură impersonală, o nuanță de extravaganță aristocratică, de monumentalitate imperială, și chiar depărtare de oameni, iar în ultimă instanță, ineficiență. Aici, Bisericile obișnuite au dimensiuni mai mici, după cum și mijloacele financiare de care dispune populația sunt mai mici. Bisericile evanghelice din această zonă ar trebui centrate pe funcționalitate mai mult decât pe mărime, pe varietatea activităților decât pe monumentalitate, adaptate la psihologia popoarelor și a zonei geografice.

O semnificație aparte o are interiorul sălii principale a Bisericii. Afară de forma generală și decoruri, de luminozitatea și acustica

sălii, importante pentru ambianță sunt și poziția amvonului, a băncilor (scaunelor) auditoriului, a corului, poziția baptisteriului, prezența unui podium destinat manifestărilor artistice (coruri festive, orchestre ocazionale, concerte, scenete, căsătorii, predicare dinamică, etc). Dacă în Bisericile ortodoxe prezența altarului, a iconostasului (peretele de icoane care separă altarul de zona centrală a Bisericii) au o semnificație aparte pentru liturghie, impunând o distanță între credincioși și clerici (desfășurarea liturghiei are loc, practic, doar în zona unde se mișcă preotul, diferența între participarea preotului și a mirenilor fiind evidentă), atunci trebuie înțeles că elementele de arhitectură sunt importante și pentru Bisericile evanghelice.

De exemplu, o sală lungă favorizează ideea că ascultătorii sunt spectatori, și că ce este important se întâmplă doar în față. O sală sub formă de amfiteatru rotund, cu amvonul în centru, favorizează ideea de frăție, de comunitate, de prietenie între vorbitor și auditoriu. Culoarele largi, multiple, se pot dovedi funcționale în caz de scenete, procesiuni, celebrări speciale (la nevoie pot fi ocupate parțial cu scaune). Bănci lungi, masive, comunică ideea de ordine prestabilită, favorizează înghesuiala, îngreunează deplasarea. Scaunele subliniază individualitatea, separarea între persoane, confortul, dar pot să asigure și un spirit de grup, adunarea pe preferințe, mobilitatea în situații speciale, etc.

Amvonul ridicat pe un postament elaborat comunică autoritate, prestanță. Un amvon așezat mai jos semnifică familiaritate, tovrășie, accesibilitate. Un amvon masiv ascunde auditoriului corpul predicatorului și ridică un zid între el și ascultători, un refuz aprioric al comunicării dincolo de limitele prestabilite. Din acest motiv, multe din Bisericile moderne preferă amvoane mai simple, mai suple, transparente chiar, uneori doar sub forma unui suport stilizat pentru Biblie, deoarece comunicarea este mai deschisă în felul acesta, mai directă. Predicatorul nu mai are pe ce să

își sprijinescă mâinile, mascând timiditatea sau lipsa de pregătire, sau susținându-și o tiradă legalistă. El trebuie să predice atât cu glasul, cât și cu atitudinea, cu gesturile precum și cu mișcarea de ansamblu a corpului, și să se integreze mai mult și mai complet în comunitatea de închinători.

Prezența unui podium, a unei platforme pe care este amplasat amvonul, semnifică deschiderea spre a împărți autoritatea și prestanța comunicării evangheliei și cu alții (invitați, persoane chemate să aducă o mărturie, grupuri vocale care conduc închinarea Bisericii, etc.). Lipsa unui astfel de podium indică foarte clar ierarhia Bisericii. În multe Biserici, amvonul și scaunele predicatorilor sunt așezate cel mai sus, apoi, în ordine vin corul, orchestra, și în cele din urmă, sala și ascultătorii (multe Biserici au și balcoane, care de obicei comunică existența unui loc de refugiu, pentru spectatori de rangul doi, sau adăpostesc și ele un cor, o orchestră). Numeroase Biserici contemporane consideră că un podium larg, frontal, reprezintă o bună investiție pentru comunicarea în diversitate a Cuvântului lui Dumnezeu. Alături de podium, ori deasupra lui este inclus, de obicei și un spațiu pentru ecran de proiecție (retroproiector, proiectoare tip computer, etc.).

Asigurarea unei funcționalități eficiente nu trebuie să transforme sala principală într-o sală de spectacole. Prin folosirea de simboluri creștine, bannere (steaguri, afiș-tablou, etc.), declarații de crez, citate din Biblie, și alte amenajări interioare (iluminare, arhitectură interioară), sala capătă o anumită prestanță și atrage atenția că principalul ei scop este celebrarea întâlnirii cu Dumnezeu, închinarea, refacerea sufletească, mântuirea. Amenajarea spațiului interior al sălii de închinare are o valoare deosebită în asigurarea unei comunicări deschise, prietenești, și cu autoritate, a Cuvântului lui Dumnezeu. Închinarea către Dumnezeu cel viu și Adevărat, proclamarea mântuirii prin Fiul Său, Isus Hristos, și maturizarea credincioșilor prin lucrarea Duhului Sfânt, reprezintă esența vieții Bisericii. În ce măsură această esență este slujită de clădirile de închinăciune, de locașurile bisericesti sau de case simple, rămâne o

problemă de cultură, de convenție a epocii, de psihologie a comunității, de teologie confesională. În cuvintele lui S. Smalley, un preot anglican, însă, cititorii pot observa cât de „uimitor [este] că azi ne aflăm în situația de a construi catedrale pentru secolul 20 într-un stil care aparține evului mediu”.³⁸

Managementul timpului: eficiență și comunicare

Una dintre resursele cu un pronunțat caracter cultural este timpul. Fiecare societate are ritmul ei, propria percepere a timpului. În societățile mai lente, mai tradiționale, timpul pare să stea mai mult la dispoziția Bisericii. În Bisericele evanghelice din România era un lucru foarte obișnuit ca programul de duminică dimineață să dureze trei ore, întâlnirea din timpul săptămânii - două ore, iar în cursul săptămânii să fie două - trei alte întâlniri (întâlnirea tinerilor, repetiția corului sau orchestrei, comitetul Bisericii, etc.). Odată cu dinamizarea societății și cu apariția slujbelor multiple (mulți au două-trei slujbe ca să poată supraviețui), valoarea timpului este percepută în mod diferit. Multe Biserici au două servicii de închinare duminică dimineața – și acestea durează mai puțin (o oră și jumătate). Structura timpului ocupat în timpul săptămânii s-a schimbat și ea: există întâlniri de studiu biblic ale femeilor, ale bărbaților, activități de tineret, ale cluburilor de copii și adolescenți, studii de evanghelizare, întâlniri ale misionarilor, conferințe. Una din regulile de bază în eficientizarea lucrării Bisericii este folosirea la maximum a capacității sălilor disponibile și a timpului.³⁹ O altă

³⁸ S. Smalley, *Building for Worship. Biblical Principles in Church Design*, London: Hoddon & Stoughton, 1967, p. 88. C. Cavarnos, *Byzantine Sacred Art (Selections from the writings of Fotis Kontoglou)*, New York: Vantage Press, 1957. Un articol interesant îl are A. Ioan, „Arhive (I)”, *Arhitext Design*, 5 (2001). Proiectele privitoare la Catedrala ‘Mântuirii Neamului’, București, ridică probleme de integrare culturală și mesaj religios în contextul sec. 21.

³⁹ Legat de această folosire maximizată, este important ca ele să se desfășoare în moduri care nu scandalizează vecinii. Relația cu vecinii este foarte importantă, ei

regulă este descentralizarea activităților – spațiul sacru nu se găsește doar la Biserică: grupurile de rugăciune, de studiu biblic se pot organiza și acasă, în apartamente, în case, unde atmosfera poate fi mai degajată și toți participanții au șansa de a interveni în discuție, de a se ruga.

Dimensiunile și modelele creșterii Bisericii

Biserica nu este un simplu sistem social-religios, o comunitate umană cu mecanisme autonome previzibile, o simplă asociație, un fel de sindicat, o uniune de grupuri cu program religios comun, care poate fi optimizată prin diverse măsuri sociale, psihologice, ci o comunitate umano-divină, și dinamicile ei au reguli aparte. În primul rând ea există și crește prin relația cu mântuitorul ei, Isus Hristos, prin puterea Duhului Sfânt, conform planului lui Dumnezeu, prin pocăință și viață creștină autentică, prin părtășie frățească, prin viața schimbată a celor credincioși. Unele părți din viața și misiunea ei pot fi studiate cu ajutorul științelor sociale, al psihologiei, al managementului de grup, dar mereu vor rămâne și aspecte care eludează astfel de abordări, care ies din orizontul științelor sociale și au de a face cu intervenția divină, cu prezența lui Dumnezeu Însuși în Biserică, cu puterea unei vieți noi, de sus.

Modele de organizare generală a Bisericii

În mod uzual, se pot întâlni câteva modele principale de exprimare și organizare a Bisericii locale: Biserica parohială, Biserica adunării confesionale, Biserica care se adună în case, și Biserica dedicată unei comunități nedefinite (mănăstire, capelă seminarială, capelă spital).

trebuie vizitați, trebuie să știe că membrilor Bisericii le pasă de părerea lor și de confortul pe care îl doresc, că se pot ruga pentru ei și se poate menține o legătură prietenească, principală.

Modelul Bisericii *parohiale*, de cartier, este un model tradițional bine cunoscut, care se poate întâlni în Bisericile ortodoxe, catolice, protestante (luterane, anglicane, reformate, etc.), care slujesc comunități largi, și care, de-a lungul istoriei, au funcționat ca grupuri omogene confesional. Prin el comunitatea locală poate fi slujită cu folos și are un potențial însemnat de asigurare a unei reprezentări variate a societății, a creștinilor (bogați, săraci, educați, needucați, sănătoși, suferinzi, tineri, bătrâni, etc.). Printre neajunsurile sale sunt, însă, membralitatea automată sau prin botezul nou-născuților, care cresc în mod superficial numărul de membri și nu asigură o participare din convingere și o implicare dedicată în slujire și mărturie creștină. Pluralismul confesional al societății moderne erodează, însă, și acest model și indică nevoia unei membralități mai dinamice.

Cele mai multe Biserici evanghelice din Romania sunt constituite conform unui alt model, cel al *adunării confesionale* (afiliere confesională, opțiune religioasă), al adunării de rugăciune unde vin membri ai Bisericii din toate cartierele sau zonele localității, ca urmare a mărturisirii de credință adoptate, a apartenenței confesionale, a preferințelor cu privire la închinare, sau a tradiției familiale. În cadrul acestui model se pot aminti și variantele sale extreme, Biserica *club*,⁴⁰ și Biserica spectru îngust social – profesional, *grup social-profesional*,⁴¹ care au o dinamică care

⁴⁰ Biserica *club* există nu atât ca să afecteze comunitatea în ansamblul ei, spre bine, cu mesajul evangheliei și prin acțiuni de caritate, ci mai ales ca să creeze confort cultural și religios pentru membrii ei. Ea este centrată mai mult pe confort cultural intern, decât pe dedicare creștină misionară.

⁴¹ Biserica *grup social-profesional* se concentrează pe încurajarea vieții spirituale și a părtășiei creștine a unui grup cu trăsături comune (avere, profesie, educație, implicare socială). Plecând de la ideea că nu poți fi relevant pentru toată lumea, o asemenea Biserică urmărește un anume profil de vederi și gusturi, o anumită omogenitate în concepție și coordonare. Printre dezavantaje se pot enumera lipsa unei reprezentativități reale, sociale; crearea unui spirit de castă (păstrând proporțiile...); limitarea interacției sociale și spirituale în Biserică; limitarea slujirilor creștine (în Biserică trebuie să fie și săraci și bogați, și membri educați și

limitează interacția creștinilor în colectivitate și afectează viziunea cu privire la slujirile misionare.

Biserica *în case*, reactualizată ca Biserică organizată pe grupuri de părtășie, reprezintă revitalizarea unui model creștin din primul secol (Biserica în case, sinagoga, Templul, școala, cf. Faptele Apostolilor), care are meritul de a împleti și caracteristici parohiale și confesionale, și de a se plia pe structura socială a populației. Dinamica unei astfel de Biserici asigură un mediu familiar și transparent pentru desfășurarea vieții creștine, aduce mărturia despre Hristos în mod nemijlocit între oameni. Ea se bazează pe dinamica grupului mic, ale familiei chiar, și într-o societate atomizată, fărâmițată, și uneori înstrăinată de instituțiile religioase mari, tipul acesta funcționează eficient. I se pot aduce acuzații privitoare la lipsa de sacralitate oficială a unor astfel de întâlniri, dar, tot așa, se poate argumenta că re-aduce sacralitatea în domeniul familial, de grup, de unde a plecat creștinismul, de fapt.⁴²

În final, Biserica de tip *capelă* așezată într-un complex arhitectural - social mai larg, este în mod semnificativ limitată de caracteristicile mediului unde este plasată. De exemplu, capela din spital sau Biserica de mănăstire, sau capela unei instituții de învățământ reprezintă, într-adevăr, un loc de închinare, dar congregația este foarte mobilă, temporară, și nu întrunește caracteristicile unei Biserici propriu-zise. Ca atare, părtășia și slujirea creștină sunt și ele limitate. Cu toate acestea, ea poate fi constituită dintr-un miez dedicat de creștini care slujesc eficient în cadrul desemnat (pelerini, bolnavi, grupuri social-profesionale cum sunt studenții, militarii, etc.). Eficiența aceasta se poate extinde în măsura în care se ține legătura cu creștinii foști membri ai comunității, și cu

membri mai puțin educați, și oameni talentați și oameni mai puțin dăruți, ca evanghelia să fie relevantă, dragostea și acceptarea creștină să fie autentică, și părtășia să fie puternică, și să aibă un mesaj realist pentru lumea din jur, demn de mântuirea câștigată de Hristos).

⁴² Cf. o discuție amănunțită, în Morris, *High Impact*, pp. 183-229.

Bisericile locale unde aceștia se duc, sau de unde vin, care sunt interesate de progresul spiritual al enoriașilor lor.

Modelele de organizare internă a Bisericii include, la rândul lor, mai multe variante, modelul *episcopalian* (conducerea eclesiastică este exercitată de un supraveghetor investit cu autoritate, episcopul; autoritatea e delegată de sus în jos, de la episcop la personalul ordonat, și de la aceștia la membrii adunării), modelul *prezbiterian* (conducerea este exercitată de un grup de lideri, prezbiterii, aleși pe o perioadă, din mijlocul abunării), și modelul *congregațional* (conducerea este exercitată de întreaga adunare, prin vot, Bisericile sunt autonome, independente).⁴³

Mit și adevăr cu privire la creșterea Bisericii

Unii au încredințarea că Biserica va crește de la sine, că există factori sociali sau procese spirituale tainice care duc la creșterea Bisericii. Mai mulți autori, printre care F.R. Tillapaugh și R. Warren, atrag atenția că pastorul și misionarul trebuie să învețe mai multe despre specificul Bisericii, să cerceteze Scriptura pentru a descoperi poruncile Domnului, condițiile creșterii. Tillapaugh amintește, astfel, că în 1 Cronici 12:32, se arată în termeni clari că Israel a beneficiat de unii „din fiii lui Isahar, care se pricepeau în înțelegerea vremurilor și știau ce trebuia să facă Israel...”⁴⁴ Astfel de oameni sunt necesari și azi, în Biserică.

Nu este suficient „să fii suficient de dedicat muncii tale, și Biserica unde slujești va crește automat”, nici să crezi că tot ce îți cere Dumnezeu este credincioșie simplă, sinceră, o atitudine a inimii

⁴³ Erickson, *Teologie creștină*, pp. 249-269, (cap. Conducerea Bisericii); Cf. D. Brânzei, *Identitate creștină în istorie*, cap. 7, „Constituții și structuri Bisericești”, publicată pe internet, http://www.roboam.com/predici/Const_Structuri.htm, 01-12-2003, în secțiunea *Dinamica Bisericii locale*.

⁴⁴ F.R. Tillapaugh, *Unleashing the Church. Getting People Out of the Fortress and into the Ministry*, Ventura, CA: Regal Books, 1982, p. 9.

care se poate lipsi de studiu, de cunoaștere, de înțelepciune,⁴⁵ de rugăciune perseverentă (Mt. 16:18; Ps. 127:1). Adevărul este, subliniază acești autori, că Bisericile cresc prin puterea lui Dumnezeu și El se folosește de slujirea unor creștini *pricepuți*, care și-au dat silința să cunoască, să înțeleagă voia lui Dumnezeu cu privire la Biserică (1 Cor. 3:6-9, 10-13; Mt. 9:37-38; Rom. 12:4-8; Ef. 4:16). Printre miturile sau părerile greșite cu privire la creșterea Bisericii, care trebuie demontate, R. Warren trece în revistă opt astfel de prejudecăți sau păreri liber asumate, fără o evaluare mai profundă:

1. Bisericile mari ajung mari pentru că se interesează doar de numărul și prezența membrilor.

Notă: dimpotrivă, multe Biserici mari au viziune clară și lideri credincioși, dedicați, și acestea sunt cauzele creșterii lor.

2. Bisericile mari cresc în detrimentul celor mici, prin transfer și atragere de membri.

Notă: Transferurile sunt măsuri administrative de rutină, care se întâlnesc în toate Bisericile, mici sau mari. Întrebarea este de ce se transferă membrii? Există cauze normale (distanță, căsătorie, etc.), dar și cauze care trebuie să pună pe gânduri: conflicte nerezolvate, lipsa învățaturii sănătoase dintr-o Biserică, abuzuri ale conducerii, lipsa de implicare a membrilor laici, etc.

3. În materie de creșterea Bisericii trebuie să alegi între calitate și cantitate, nu le poți avea pe amândouă.

Notă: De fapt, cele două sunt complementare. Este foarte probabil că la un moment dat, calitatea se va exprima și prin număr. Tot

⁴⁵ Warren, *Purpose Driven*, p. 56. R. Warren, pastor baptist cunoscut prin dedicarea sa față de Biserică și prin studiile de creștere a Bisericii, a transformat în principii comunicabile experiența sa de la Saddleback Valley, unde Biserica pe care o păstorește a crescut sănătos din perioada 1980 –2000, de la câteva zeci de persoane la aproximativ 17,000 de membri, timp în care au fost înființate și numeroase alte Biserici.

atât de adevărat este că uneori, în timp de persecuție, Biserica poate descrește numeric, în timp ce calitatea ei rămâne la același standard sau crește (despre martiri se spunea: martirii sunt sămânța creștinilor’). Oricum, fundamentală este calitatea vieții Bisericii, sănătatea ei. Dar, în acest context, calitate înseamnă nu doar profunzime teologică sau corectitudine doctrinală, ci dinamismul vieții personale, ascultare de Dumnezeu, dragoste de oameni, implicare în slujire practică, etc.

4. Creșterea Bisericii este un proces plin de capcane, pentru că implică o diluare, o compromitere a mesajului Bisericii ca să fie pe placul lumii.

Notă: adaptarea culturală nu înseamnă compromis, ci o comunicare pe înțeles a evangheliei; poți fi contemporan în mesaj, fără a compromite evanghelia.

5. Dacă ești suficient de dedicat Biserica ta (slujirea ta) va crește în mod automat.

Notă: Dedicarea în slujire este necesară, dar, potrivit multor pastori și comentatori, ea trebuie completată de studiul eclesiologiei, a dinamicii Bisericii, de înțelegerea culturii tale, de rugăciune pentru căpătarea unei viziuni.

6. Creșterea Bisericii are un singur secret important, de bază, valid oricând și oriunde.

Notă: Principiile creșterii sunt aceleași peste tot, în orice timp, vin din Biblie, corespund voiei lui Dumnezeu. Ele, însă, îmbracă forme culturale diverse, metodele de slujire răspund unor nevoi specifice, ale unor oameni anume.

7. Dumnezeu așteaptă doar să-I fim credincioși până la sfârșit, nu dorește neapărat să creștem vizibil în maturitate, în viziune, în metodă, în rezultate.

Notă: Este o idee falsă. Dumnezeu se așteaptă să-I fim credincioși, dar tocmai lucrul acesta înseamnă că ne angajăm într-o viață de ascultare de El, de maturizare, de sfințire.

8. Nu se poate învăța sau prelua nimic de la Bisericile mari, sau de la Bisericile dinamice, pentru că fiecare Biserică are propriile reguli, propriul ei context.

Notă: Este adevărat că nu poți copia condițiile specifice și tipul de personal slujitor (darurile specifice) pe care le are o Biserică dinamică. Există, totuși, principii biblice esențiale care trebuie puse în evidență și care rămân valabile indiferent de condițiile particulare ale Bisericilor.

Părerile preconcepute îi fac pe unii teologi să considere studiul creșterii Bisericii, al dinamicii ei, ca un subiect lumesc, care scade din misterul și profunzimea misiunii Bisericii în lume. Studiile de dinamică a Bisericii au fost acuzate, astfel, de lipsă de spiritualitate, de numerolatrie (pasiune pentru numere și statistică), de pragmatism excesiv, spirit mercantil, de discriminare între diversele activități ale Bisericii, chiar între membrii Bisericii, de concentrare nejustificată asupra evanghelizării și misiunii, în detrimentul altor lucrări.⁴⁶

De fapt, esențial în viața Bisericii nu este *creșterea*, ca atare, în sine, ci *sănătatea spirituală* a unei Biserici (2 Cor. 2:9; Iac. 3:18). O Biserică sănătoasă – crește; nu este mărimea cea care contează, ci sănătatea ei spirituală (sănătatea, creșterea poate să îmbrace mai multe forme: calitatea mărturiei, a caracterului, a vieții, a performanței, a evanghelizării, misiunii).⁴⁷ Bisericile amorțite,

⁴⁶ J. Wagenfeld, *Iglecrecimiento Integral. Hacia una iglesia de impacto. Una introduccion biblica al estudio del crecimiento de la iglesia*, Miami, FL: Logoi, 2000, p. 28.

⁴⁷ R. Warren, „Comprehensive Health Plan. To lead a healthy church takes more than technique”, *Leadership Journal*, Summer 1997, 18/3, p. 22. Warren a încetat să folosească termenul ‘creșterea Bisericii’ (church growth), din cauza tendințelor de competiție nespirtuală, de comparare nebiblică între Biserici. Conceptul de

anchilozate în nominalism (creștini cu numele) și legalism (apărătoare a tradițiilor dar lipsite de viață spirituală, suferind de ierarhizare rigidă și pierdere a legăturii pastori-credincioși, preoțimireni), sau afundate în modernism și liberalism (diluarea evangheliei, supra-ecumenism), cu identitate creștină slabă, fără mesaj și impact (izolate de societate, fără mesaj pentru tineri, pentru familiile aflate în vâltoarea vieții), au nevoie de învioreare spirituală, de renaștere (trezire spirituală), de recăpătarea sănătății spirituale.⁴⁸ Această sănătate rezultă dintr-o relație vie cu Dumnezeu, din ascultare de Cuvântul Său în viața personală, din întoarcerea la Biblie – ca sursă a învățurii și a autorității spirituale în Biserică, din folosirea darurilor spirituale ale Duhului Sfânt, dintr-o îmbinare echilibrată a slujirii, organizării și strategiei Bisericii.

Precizarea unor principii de creștere a Bisericii, însă, nu trebuie să dea impresia că există rețete prefabricate, permanent valabile, pentru asigurarea unei dinamici pozitive a Bisericii, că progresul spiritual și numeric al Bisericii poate fi cuantificat în reguli exacte, în metode precise.⁴⁹ Dar nici nu este adevărat că Bisericile nu pot învăța

‘Biserică sănătoasă’ (healthy church) pare mai potrivit pentru a descrie dispoziția spre creștere a unei Biserici, cf. Warren, *Purpose Driven*, p. 58.

⁴⁸ L.J. Morris, *The High Impact Church. A Fresh Approach to Reaching the Unchurched*, Thousand Oaks, CA: Christian Associates International, 1993, pp. 45-51.

⁴⁹ Acestea sunt unele din criticile aduse lui R. Warren. Cf. Într-un articol sever, J. Delany, „Book Review: *The Purpose Driven Church*, by R. Warren (Zondervan: 1995)”, *The BDM Letter* 8/2 (1998), Salem Bible Church, Salem, NH 03079, critică sondajele de opinie făcute de R. Warren înainte de plantarea Bisericii, în care încerca să afle așteptările oamenilor în legătură cu o nouă Biserică, critică pragmatismul său, adaptabilitatea mesajului (numită ‘diluarea evangheliei’), dorința de succes - prin care se consideră că se neglijează standardele spirituale ale Bisericii (profetul Ezechiel a fost credincios dar nu a avut succes, cf. Eze. 3:4-11), filosofia centrată pe om a lui Warren, metodele de abordare progresivă a convingerilor religioase ale oamenilor, lipsa de apreciere pentru mișcările fundamentaliste, atașamentul față de metodele moderne de evanghelizare, etc. Aceste acuzații, însă, sunt de cele mai multe ori, evaluări subiective, care nu țin cont că Warren nu emite rețete, nici nu este un modernist înveterat (cf. prezența de

unele de la altele, sau că nu se pot descoperi anumite principii biblice care conduc Biserica locală la o viață binecuvântată, la creștere. Dacă experiența Bisericilor, în particular, nu este repetabilă pe alte coordonate geografice și în alte contexte culturale, ori în alt timp, principiile creșterii rămân totuși aceleași, și sunt niște principii transferabile. Nu poți copia contextul particular al unei Biserici, nici tipul de slujitori dintr-o Biserică și darurile lor, dar poți învăța din experiența și dedicarea lor, din strategia și slujirea lor.⁵⁰

Dimensiunile creșterii Bisericii locale

imnuri vechi și noi în programele sale, faptul că este moderat în ce privește folosirea scenetelor în programele religioase, etc); el pune accent pe sănătatea Bisericii și pe plantarea de noi Biserici, nu pe aglomerarea plină de succes a oamenilor într-o singură și uriașă mega-Biserică. O evaluare mai echilibrată lucrării lui R. Warren este cea a lui T. Stafford, „A Regular Purpose-Driven Guy”, *Christianity Today*, Nov. 18 (2002), cf. www.christianitytoday.com/ct/2002/012, care face un portret mai realist păstorului și metodei sale. Și el identifică existența unei sistematizări accentuate a învățaturii despre dinamica Biserici, formularea de reguli și recomandări prea exacte. Stilul organizat al acestei abordări este, însă, caracteristic anglo-saxonilor (mișcarea lui J. Wesley, de exemplu, a fost numită ‘Biserica metodistă’, tocmai din pricina caracterului programat, ordonat, metodic al studiilor biblice, al întâlnirilor de rugăciune, de misiune, etc.), în general, și în mod deosebit este caracteristic Bisericilor baptiste din Southern Baptist Association, USA, cu care R. Warren este într-o foarte strânsă relație. Stafford găsește, în același timp, și o altă caracterizare interesantă pentru mișcarea pornită din Saddleback Valley: pentru el plantarea și coordonarea de Biserici bine motivate (Purpose-Driven Churches), se aseamănă cu mișcarea de revigorare a Bisericilor și mănăstirilor medievale din zona Mediteranei, condusă de Regula lui Benedict (sec. 6). Coordonarea vieții religioase a creștinilor prin seturi de reguli și recomandări are, astfel, o istorie mult mai veche, nefiind deloc o invenție modernă.

⁵⁰ Warren, *Purpose Driven*, p. 66-71. Fiecare autor încearcă să extragă aceste principii și să le prezinte, în felul său. Sahlberg, de exemplu, încearcă să studieze cele zece principii ale sale în contextul Bisericii primare, al mișcării irlandeze-scoțien (500-800), al mișcării iezuiților (Societatea lui Isus, 1500-1700), al mișcării pietiste (1700-1800), și al mișcării pentecostale contemporane. Cf. Sahlberg, *Creșterea Bisericii*, pp. 14-19, etc.

Biruința și mărturia sfântă reprezintă chiar destinul Bisericii, fie în timp de pace, fie în timp de persecuție ('sângele martirilor este sămânța creștinilor'; Biserica este chemată să iasă învingătoare, cf. Apoc. 2-3, 22). Această biruință se exprimă în diverse moduri în societate, în istorie, iar creșterea Bisericii este una din aceste expresii ale biruinței Bisericii. Subiectul creșterii Bisericii, ca atare, revine tot mai mult în atenție prin exemplul pozitiv al Bisericilor evanghelice din numeroase părți ale lumii, cu precădere din țări cum sunt Brazilia, USA, Uganda, etc. Declinul Bisericilor din Europa, invazia neopăgânismului, asediul extins al secularismului, al religiilor necreștine, al sectelor, al mișcărilor de tip New Age, al așa-zisei „noi moralități”, generalizarea nominalismului și al creștinismului „cultural” creează contextul în care creșterea și revigorarea Bisericilor locale devine un scop tot mai discutat și mai urmărit al comunităților de creștini.⁵¹

Conform Faptele Apostolilor 2:42-47, unul din cele mai citate pasaje cu privire viața Bisericii primare, o Biserică dinamică are patru caracteristici de bază: o *viață de închinare* ferventă (stăruiau în *frângerea pâinii*, Cina Domnului, și în *rugăciuni*), care recunoaște realitatea Dumnezeului cel viu și celebrează cu bucurie victoria lui Hristos asupra păcatului și morții; centrare pe *învățătura apostolică*, prin care ea predă (catehizează, ucenicizează), expune cu credincioșie Cuvântul lui Dumnezeu și se raportează practic la problemele vieții de zi cu zi; *părtășie frățească* (legătură frățească), adică relații de sprijin și dragoste între credincioși, tovărășie, spiritualitate împărtășită, comunicare, ajutor; o implicare în societate prin *proclamare, slujire și caritate* (se făceau semne și minuni prin apostoli).⁵² Din Fapte 2:42-47, J. Wagenfeld identifică cinci funcții esențiale ale Bisericii:

⁵¹ Morris, *High Impact*, p. 43.

⁵² Morris, *High Impact*, pp. 134-135, citând pe J. Stott. Morris identifică în aceste versete patru direcții esențiale ale planului lui Hristos cu Biserica: închinare, părtășie, hrană, evanghelizare (*op. cit.*, p.133).

- 1) proclamare (evangelizare),
- 2) ucenicizare (învățătură),
- 3) slujire,
- 4) părtășie,
- 5) închinare (adorare).⁵³

Aceste cinci funcții esențiale conduc la cinci tipuri majore de creștere:

- 1) creștere devoțională (în închinare, adorare).
- 2) creștere în profunzime biblică (învățătură, studiu biblic).
- 3) creștere organică, spirituală (maturitate, părtășie, în „interior”).
- 4) o creștere misionară (prin slujire, evangelizare, misiune).
- 5) o creștere biologică (numerică).⁵⁴

R. Warren observă și el cinci aspecte principale ale dinamicii Bisericii, pe care le exprimă în cinci principii de bază ale vieții și creșterii Bisericii:

- 1) Biserica devine mai caldă prin părtășie,
- 2) Biserica devine mai profundă prin ucenicizare (învățătură),
- 3) Biserica devine mai puternică prin închinare,
- 4) Biserica devine mai influentă prin slujire,
- 5) Biserica devine mai extinsă prin evangelizare.⁵⁵

În ce îl privește pe L. Morris, el subliniază șapte caracteristici ale Bisericii vii:

- 1) credință în învierea lui Isus; dedicare pentru Împărăția lui Isus;
- 2) dovedește ascultare de Hristos, ca Domn;

⁵³ Wagenfeld, *Iglecrecimento*, pp. 62-63.

⁵⁴ Wagenfeld, *Iglecrecimento*, pp. 22-26.

⁵⁵ Warren, *Purpose Driven*, p. 49.

- 3) are o viață de rugăciune ferventă și perseverentă; se bazează pe puterea Duhului Sfânt în călăuzire și slujire;
- 4) crește în maturitate și în număr (multiplicarea Bisericilor);
- 5) este centrată pe învățătura și proclamarea apostolică;
- 6) este o comunitate plină de dragoste, compasiune;
- 7) are o închinare plină de bucurie, o trăire sacramentală profundă celebrată prin cina Domnului (euharistie) și botez.⁵⁶

C.E. Sahlberg folosește ca paradigmă pentru evaluarea creșterii Bisericii, în perspectivă istorică, nouă dimensiuni de bază:

- 1) *Ecclesia*, principiul Bisericii deschise tuturor;
- 2) *Diaconia*, principiul slujirii oamenilor;
- 3) *Koinonia*, principiul unității și părtășiei calde;
- 4) *Kerygma*, principiul proclamării evangheliei lui Hristos;
- 5) *Praxia*, principiul trăirii unei vieți sfinte, etice;
- 6) *Martyria*, principiul acceptării suferinței în numele lui Hristos;
- 7) *Liturgia*, principiul vieții bazate pe rugăciune;
- 8) *Missio*, principiul unei Biserici cu viziune misionară;
- 9) *Dynamis*, principiul Bisericii bazate pe puterea Duhului Sfânt.⁵⁷

Direcțiile principale ale creșterii Bisericii

În general, se spune că o Biserică dinamică va crește atât *numeric* și în *maturitate* (în calitate). Direcțiile creșterii pot fi caracterizate, însă, și printr-o triplă evaluare: o Biserică trebuie să crească numeric,

⁵⁶ Morris, *High Impact*, pp. 75-83.

⁵⁷ Sahlberg, *Creșterea Bisericii*, pp. 114-125. Se poate observa din principiile enunțate, că Sahlberg oferă o paradigmă penticostală pentru creșterea Bisericii. Lucrarea Duhului Sfânt este clar subliniată și la ceilalți autori amintiți, dar nu este evidențiată printr-un principiu anume.

spiritual, și dimensional.⁵⁸ Printre sursele de creștere (ori de descreștere) numerică a Bisericii se numără convertirea (respectiv apostazia), precum și sursele biologice (naștere – deces, în familiile creștine) și cele administrative (transfer de membri de la o Biserică la alta). Deși creșterea naturală, în interiorul familiilor, este privită cu condescendență, de obicei, ea reprezintă totuși un factor important, și chiar o mărturie de moralitate creștină, în contextul creșterii periculoase, imorale, a numărului de avorturi, a numărului de persoane implicate în relații ilicite, etc.⁵⁹ Creșterea dimensională are de a face cu creșterea influenței Bisericii, cu creșterea slujirii în societate, în comunitate. Creșterea spirituală se referă la maturizarea și dezvoltarea caracterului creștin al credincioșilor, la creșterea în cunoștințe, motivații, principii, și include programe de educație creștină a copiilor, tinerilor și adulților, de studiu biblic.⁶⁰

În ce privește domeniile de creștere, Bisericile tind să-și centreze activitatea pe anumite direcții. Aceste priorități vor selecta automat lucrările și slujirile abordate de Biserică. Astfel, unele Biserici își concentrează activitatea pe *menținerea statutului cultural – social* (de exemplu, Bisericile tradiționale, cu titulaturi „naționale”, care au legături strânse cu viața politică, cu administrația de stat, etc.; alte Biserici ținesc spre *dobândirea unui statut politic, cultural, mai înalt, respectabil, după recunoaștere și acceptare în ierarhiile sociale*. Unele Biserici se concentrează pe *implicarea în nevoile oamenilor*, pe *consilierea celor prinși în necazuri, divorțuri, dezastre personale, pe probleme de caritate*; asemenea programe ar putea fi etichetate

⁵⁸ P. Cotterell, *Eglise vivante! Un regard sur la croissance de l'eglise*, Saint Peray, France: Action Recherche Croissance, (*Church Alive*, IVP, 1981) 1992, pp. 12-17.

⁵⁹ Țările europene, în general, și cele balcanice, în special (afectate de sărăcie și de exodul masiv al tinerilor, ca și de creșterea unui stil de viață libertin, neangajat social), au o rată îngrijorătoare de scădere a populației, iar politicile de prevenire a acestui fenomen sunt foarte sărace. La rata prezentă, estimările de specialitate indică o scădere a populației României la aprox. 18 milioane locuitori, până în 2010.

⁶⁰ Wagenfeld, *Iglecramento*, pp. 24-26.

drept o „centrare pe probleme sociale”.⁶¹ Acest fel de focalizare dovedește compasiune și dinamism, dar se pot crea cercuri închise, în care aceleași persoane vin mereu să fie ajutate, au probleme, plângeri, și aceasta consumă resursele Bisericii și limitează numărul de persoane nevoiașe care pot fi ajutate. Profilul spiritual al Bisericii și al păstorului pot fi afectate dacă această activitate devine centrală pentru Biserică – pentru că se pune întrebarea în ce măsură reflectă ea ființa și misiunea fundamentală a Bisericii.

Alte Biserici se concentrează pe *programe de studiu biblic*, ținta lor fiind aceea de a încuraja enoriașii și în general, pe toți oamenii, la citirea și înțelegerea Scripturii, ca de aici să se realizeze ascultarea în cunoștință de cauză a Cuvântului divin. Fenomenul subțierii cunoștințelor biblice în viața creștinilor este unul real și periculos. Creștinul lipsit de cunoașterea Scripturii este expus ereziilor, căderilor personale, lipsei de viziune și direcție în viață.

Alte Biserici se axează pe *programe misionare* (ele pot deveni adevărate agenții specializate în diverse direcții de activitate creștine: misiune locală, internațională, lucrare cu diverse grupuri sociale, etc.), altele se concentrează pe *eforturi administrative*, de dobândire și administrare de proprietăți, pe câștigarea de influență „reală”, economică.⁶²

Există, apoi, și Biserici *dominate și motivate de o anume personalitate*, de un lider cu calități evidente care se impune cu putere. Astfel de Biserici ajung să existe pentru promovarea acestui lider, a agendei sale, fără să crească ele însele în direcția unei viziuni care aparține Bisericii, ca întreg. Când liderul părăsește Biserica

⁶¹ Morris, *High Impact*, p. 131, menționează o mărturie foarte interesantă a unui pastor care avusese o astfel de orientare socială ‘În ultimii cinci ani prioritățile mele au fost greșite. Credeam că cel mai important rol al pastorului este să învețe și să consilieze. În loc de a duce mai departe chemarea lui Hristos, mi-am consumat timpul consiliind persoane neurotice. Am făcut din oameni prioritatea mea și am obținut o Biserică neurotică, centrată pe probleme’.

⁶² Morris, *High Impact*, pp. 129-133.

acolo se instalează o criză de viziune și conducere.⁶³ Se spune că acesta este testul unei conduceri bune: dacă Biserica, la dispariția liderului, poate merge înainte cu siguranță înainte, știe ce fel de nou lider să caute, are resurse interne să-și continue viziunea principală, lucrările începute.

Centrarea exagerată pe domenii înguste sau pe persoane tinde să dezechilibreze Biserica, să acapareze resursele ei într-o singură direcție. Dacă creșterea Bisericii nu înseamnă evanghelizare, misiune, și maturitate creștină (ucenicie), și zidirea unei societăți care îl așteaptă pe Isus Hristos, ca Mântuitor și Judecător, Biserica se află în primejdie de a urma îndeaproape modelele existențiale ale societății seculare.

În principiu, se poate aprecia că direcțiile principale de creștere ale unei Biserici sănătoase trebuie să includă următoarele direcții de creștere:

- a. *creșterea devoțională* (în închinare, părtășie, în recunoașterea locului suveran pe care îl are Dumnezeu în viață),
- b. *creșterea în profunzime biblică* (cunoaștere teologică, educație biblică, etică, orientare creștină în viață, în carieră, în familie),
- c. *creșterea misionară* (slujirea comunității, evanghelizare, misiune, întâmpinarea oamenilor, în nevoile lor, cu mesajul evangheliei și cu spiritul de ajutorare creștin).⁶⁴

Aceste direcții pot fi cuantificate în diferite formule de viziune a Bisericii, de o varietate considerabilă. Printre ele, formulările în 5 puncte ale lui R. Warren (scopul Bisericii include *creșterea în*

⁶³ Warren, *Purpose Driven*, pp. 77-78. De fapt, unul din testele conducerii bune este capacitatea de orientare și maturitatea Bisericii, la plecarea unui lider central, pregătirea de a prelua șocul și de a căuta cu principialitate și cu viziune, un nou pastor.

⁶⁴ Wagenfeld, *Iglecemento*, pp. 22-23.

părtășie, ucenicizarea, închinarea, slujirea, evangelizarea)⁶⁵ sunt unele dintre cele mai cunoscute și cele mai folosite.⁶⁶ Alți autori detaliază și mai mult direcțiile de dezvoltare ale Bisericii și identifică, de exemplu, 8 priorități:

- 1) creșterea în viziune,
- 2) creșterea în calitatea liderilor,
- 3) creșterea în implicare în slujire a întregii Biserici,
- 4) creșterea în administrarea resurselor (dărnicie, investiții, contabilitate transparentă, administrare eficientă a proprietăților, etc.),
- 5) creșterea în închinare și predicare,
- 6) creșterea în educație și ucenicizare,
- 7) creșterea în întrajutorare colectivă (relații comunitare strânse, bazate pe dragoste creștină),
- 8) creșterea în mărturisirea evangheliei (misiune, evangelizare).⁶⁷

⁶⁵ Warren, *Purpose Driven*, p. 49.

⁶⁶ De exemplu, în cazul Bisericii Baptiste nr. 1 din Brașov (Dealul Melcilor), se urmăresc următoarele patru direcții, inspirate din programul lui R. Warren, dar adaptate la realitățile locale și la viziunea proprie a membrilor Bisericii: ‘să aducem pe oameni la Hristos și să fie membri în Biserica Sa, să crească în asemănarea cu Hristos și să-i echipăm pentru slujire în Biserică și misiune în lume, toate acestea într-un context al închinării pe care o aducem lui Dumnezeu în Duh și adevăr’ (extras din *Buletinul de Informare și rugăciune* al Bisericii, luna noiembrie, 2003, prin amabilitatea pastorilor Adrian Stanciu și Sorin Sabou).

⁶⁷ Wagenfeld, *Iglecemento*, pp. 89-125.

C. Strategii dinamice de conducere a Bisericii

Conducerea Bisericii este una din disciplinele pe care au avut nevoie să le învețe chiar și apostolii. De exemplu, diviziunea slujirii de tip prezbiterial și diaconal începe odată cu criza împărțirii ajutoarelor din Ierusalim (Fapte 6), viziunea misionară apare în Biserica din Antiohia care postea și se ruga pentru înțelegerea planului lui Dumnezeu (Fapte 13), înțelegerea relației dintre cultura locală și evanghelie a fost discutată la conciliul din Ierusalim în 49 (Fapte 15), organizarea internă a Bisericii și alegerea de slujitori - prezbiteri, episcopi, și diaconi, este tratată în epistolele pastorale (1-2 Timotei, Tit). În secțiunea aceasta vor fi urmărite câteva elemente esențiale ale conducerii Bisericii, așa cum sunt percepute de Bisericile evanghelice contemporane: viziune, strategie, lideri eficienți.

Importanța viziunii Bisericii

Unul din factorii important pentru dinamica vieții unei Biserici este *viziunea* ei, conștiința unei direcții spirituale clare care adună și conjugă eforturile membrilor ei, ca expresie a crezului și dorinței de implicare în slujire a acelei Biserici. „Viziune” este un termen la modă, sinonim cu conceptul de „scop” sau cu capacitatea de a fixa un obiectiv specific, care să fie urmărit în mod sistematic. Viziune înseamnă o înțelegere a voiei lui Dumnezeu pe termen lung, capacitatea de a vedea ocaziile și perspectivele de lucrare plecând de la circumstanțele prezente; capacitatea de a înțelege rolul Bisericii și al cel personal în societate, pentru creșterea împărăției lui Dumnezeu.⁶⁸ Cum spunea cineva, un obiectiv evanghelic clar pentru prezent, înseamnă „misiune”, iar un obiectiv clar pentru viitor, înseamnă „viziune”.⁶⁹

⁶⁸ Warren, *Purpose Driven*, p. 28.

⁶⁹ Morris, *High Impact*, p. 142.

Când este vorba de viziune, este citată adesea, cu mare efect, observația incisivă a lui J. Falwell cu privire la calitatea lucrării pastorale „diferența între mediocritate și măreție stă în viziune”.⁷⁰ Fără viziune, pastorul este dezorientat, Biserica este confuză, mesajul și slujirea Bisericii în societate sunt slabe, lipsite de ecou (‘când la amvon imaginea e nebuloasă, în bănci e ceață groasă’).⁷¹

În general, se poate spune că trei elemente sunt vitale în construirea unei viziuni: *fundamentarea ei biblică și spirituală* (stabilirea ei pe temelia Scripturii), *comunicarea ei eficientă*, și *formarea unei echipe de lucrători* care se implică activ în realizarea ei, în transformarea ei în realitate.

Pași spre stabilirea unei viziuni

Dumnezeu ne-a chemat să fim împreună lucrători cu El (1 Cor. 3.9). Deși El este sursa oricărei viziuni, El se bucură când noi vedem perspectivele și ne folosim creativitatea, inițiativa. De exemplu, Biserica din Antiohia descoperise dorința de a predica și neamurilor evanghelia și se ruga pentru a înțelege voia lui Dumnezeu mai bine. Răspunsul Său a venit sub forma trimiterii unei echipe misionare formate din Barnaba și Pavel, trimitere care consfințește și lărgeste viziunea Bisericii locale (Fapte 13). Unii autori sugerează că o viziune nu este ceva care pur și simplu „ți se întâmplă” ci poate fi

⁷⁰ J. Falwell, citat de C.S. Wemp, *Ghid de păstorire practică*, SMR, 1985, p. 53.

⁷¹ Dietrich Bonhoeffer avertiza, însă, în *Life Together*, că “Dumnezeu urăște visarea vizionară, ea îl face pe visător mândru și pretențios. Omul care făurește un ideal vizionar al comunității cere ca acest ideal să fie împlinit de Dumnezeu și de ceilalți și de el însuși. El intră în comunitatea creștinilor cu cererile sale, își fixează propria lege și îi judecă pe frați și pe Dumnezeu conform ei... El acționează ca și când el este creatorul comunității creștine, ca și cum visul său este cel care îi leagă pe oameni laolaltă. Când lucrurile nu merg cum vrea el, spune că totul este un eșec. Când imaginea sa ideală despre viață este distrusă, el crede că întreaga comunitate se distruge. Astfel, el devine acuzatorul fraților săi, mai întâi, apoi acuzatorul lui Dumnezeu și, în final, acuzatorul său însuși.” (D. Bonhoeffer, *Life Together*, New York, NY: Harper and Row, 1954).

căutată prin intermediul unor pași distincți, cuantificabili. Astfel, Wagenfeld notează 5 etape clare în conturarea unei viziuni:

- 1) imaginează-ți cât mai clar cum va arăta lumea anilor viitori;
- 2) îndreaptă-ți atenția cu ajutorul cuvântului lui Dumnezeu și a Duhului Său Sfânt asupra acestui viitor și spune ce vezi: ce posibilități, ce nevoi vor fi în această lume?
- 3) Caută voia lui Dumnezeu și selectează prioritățile (scopuri), bazându-te pe obiectivele lui Dumnezeu, pe poruncile și pe resursele Lui;
- 4) nu te conforma *status*-ului *quo* (nu te mulțumi cu perpetuarea stării prezente);
- 5) exercită-ți credința și formulează clar scopurile, fii realist dar și curajos!

Unii strategi ai Bisericii, cum ar fi K.L. Callahan și R. Warren, propun pastorilor să încerce mai întâi un diagnostic clar al stării Bisericii și societății, după care să ia decizii strategice, pe termen lung, și să lucreze cu nădejde. Unul din sfaturile lui Callahan este ca pastorul să plece în această strategie de la darurile și punctele tari ale Bisericii, nu de la slăbiciuni ori nevoi (lipsuri) care să indice direcțiile de dezvoltare.⁷²

Pentru alți pastori, cum este F.R. Tillapaugh, dimpotrivă, viziunea trebuie să plece de la recunoașterea nevoilor din societate, de la identificarea a grupurilor-misiune, sau grupurilor-țintă care au nevoi specifice și o individualitate ușor de observat.⁷³

Problema obiectivelor concrete ale slujirii Bisericii în comunitate (a scopurilor Bisericii, așa cum le numește R. Warren), va fi discutată ulterior, mai în detaliu. Prin contrast, viziunea are de a face mai mult cu o perspectivă generală asupra misiunii Bisericii locale. Ea se

⁷² Kennon L. Callahan, *Twelve Keys to an Effective Church, Strategic Planning for Mission*, NY: HarperCollins, 1983; pp. xi-xx, xxxi.

⁷³ F.R. Tillapaugh, *Unleashing the Church. Getting People Out of the Fortress and into the Ministry*, Ventura, CA: Regal Books, 1982, pp. 44-57.

dobândește prin sensibilizare la voia lui Dumnezeu, prin rugăciune, prin clarificarea propriei vieți înaintea lui Dumnezeu. Este o stare profetică, s-ar putea spune, o visare și planificare în Duhul Sfânt, care vede ce se poate face și cum poate crește împărăția lui Dumnezeu, acolo unde alții, foarte probabil, nu văd nimic. Așa cum se observă și în Fapte 13, este esențial ca viziunea să nu aparțină doar unui om, ci unei echipe care începe să simtă și să lucreze în aceeași direcție.

Comunicarea viziunii

Odată stabilită, viziunea trebuie comunicată cu putere, molipsitor, cu un sentiment al urgenței. Trebuie creată o ambianță în care și alții pot înțelege viziunea și se pot identifica cu ea. La acest nivel, formarea unei echipe de lucru unită, care se îndreaptă cu pași concreți spre împlinirea viziunii, este esențială. Echipa are nevoie să-și exerseze imaginația, să experimenteze strategii diferite, să greșească, să aibă inițiativa; mențineți viziunea întreagă, în ciuda greutăților.⁷⁴

Viziunea generală trebuie comunicată Bisericii în termeni concreți, personalizați, măsurabili, și în mod repetat: prin cuvântul Bibliei, prin motto-uri, prin istorisiri, prin imnuri. Un exemplu biblic de repetare a viziunii este cel al lui Neemia, care amintea poporului la fiecare 26 de zile scopul lucrării (Neem. 4:6-15).⁷⁵

Viziunea este comunicată Bisericii de întreaga echipă de lucru. Slujitorii ei, ordinați sau laici, comunică viziunea adunării și organizează activitățile ei astfel încât viziunea începe să devină realitate. Ei lucrează pe planuri diferite, formulând strategii adecvate, fiecare după darul său: prezbiteri, diaconi, misionari, etc. (Ef. 4:11-16, 1 Tim. 3:1-7, 1 Tim. 3:8-13, 2 Tim. 1:6-9, 2:15-22, 4:2, 5).⁷⁶ O Biserică dinamică va încerca să aibă aproximativ un lider la fiecare 15-20 membri (regula intuitivă), și se va orienta asupra oamenilor

⁷⁴ Wagenfeld, *Iglecramento*, pp. 96-99.

⁷⁵ Warren, *Purpose Driven*, pp. 111-115.

⁷⁶ Wagenfeld, *Iglecramento*, p. 99.

credincioși și competenți (spirituali, familie ordonată, autocontrolați, organizați, cu compasiune în relațiile umane, dedicați slujirii, dedicare față de adunare, puternici în situații de stres și conflict, cu calități probate, respectabili și care se respectă ei înșiși, cf. Tit 1, 2 Tim).⁷⁷

Strategii concrete pentru sănătatea și creșterea Bisericii

Unele Biserici își pierd, în timp, impactul evanghelistic și orientarea misionară, intrând sub spectrul activităților de rutină, numite adesea și activități de „întreținere”. În timp ce se recunoaște că o slujire de „menținere” este importantă în viața Bisericii, ea se poate transforma într-o stabilitate falsă, care limitează impactul mărturiei creștine.

Diferența între „întreținere” și slujire (lucrare, mărturie) creștină este că cea dintâi se ocupă de „lucrări Bisericești” (buget, construcții, decizii organizatorice, comitete, etc.) pe când cea de a doua se ocupă de „lucrarea *Domnului*” (folosirea darurilor date de Dumnezeu spre slujire, evanghelizare, creștere spirituală, misiune, urmărirea scopurilor lui Dumnezeu, creșterea împărăției Sale).⁷⁸ Studiile de dinamica Bisericii subliniază nevoia de a înțelege și de a contracara tendința de izolare a Bisericii, de a ne împrosăta viziunea ieșind din mentalitatea defensivă și tradiționalistă, de a înțelege obiectivele de impact ale misiunii contemporane, de a căuta noi căi de comunicare a evangheliei pe înțelesul oamenilor.

Evitarea psihologiei de minoritate, a stării de subcultură

Închiderea în subiectivitate și în activități interne are o componentă ideologică, la care contribuie tendințele omenești naturale împreună cu mentalitatea defensivă a societății. Atât regimul comunist, cât și societatea contemporană de tip postmodern, au susținut relativitatea

⁷⁷ Callahan, *Twelve Keys*, pp. 41-53.

⁷⁸ Distincția în termenii aceștia îi aparține lui Warren, *Purpose Driven*, p. 376.

credinței religioase, ideea că ea este o problemă personală, interioară, care nu se discută și nu se comunică altora prea mult, ci este mai degrabă trăită cu intensitate, în sufletul fiecăruia. Biserica ajunge să capete o mentalitate de minoritate retrasă, cufundată în contemplare și închinare, neangajată, concentrată asupra sa însăși. Fenomenul pare să afecteze Bisericele minoritare dar el este prezent, în egală măsură, și în Bisericele istorice, care tind să aibă o membralitate asigurată prin botezul copiilor și recurs la istoria și ființa națională, chiar prin recurs la identitatea etnică a unor popoare (cf. Bisericele Ortodoxe – Biserica Ortodoxă Sârbă, Biserica Ortodoxă Rusă, Biserica Ortodoxă Română, Biserica Ortodoxă Bulgară, etc.; Biserica Romano-Catolică, Biserica Anglicană, Biserica Luterană, etc.). Nu componența nominală a acestor Biserici este afectată de sindromul de retragere, de transformare într-o minoritate, ci valoarea și intensitatea prezenței creștine în societate: Biserica devine treptat o minoritate culturală, o subcultură, cedând tot mai mult teren unui stil de viață secularizat, retrăgându-se între propriile ziduri.⁷⁹

Problema este mai complexă decât simpla afirmare a unei opoziții Biserică – stil de viață secularizat. În primul rând, chiar creștinismul este, într-un fel, la originea fenomenului de secularizare. Într-o lume dominată de religiozitatea păgână și de tradițiile iudaice (pentru evrei), domnia lui Hristos și descentralizarea închinării (de la

⁷⁹ O *subcultură* sau *cultură de protest* este o cultură de grup, restrânsă, de viață relativ scurtă, prin care subgrupul social se exprimă la nivelul general al societății, adesea cu ton protestatar, contestatar, și în care își găsește identitatea. O cultură *alternativă*, sau *contra-cultură* reprezintă, prin contrast, o variantă de cultură dezvoltată, viabilă, care vine cu soluții alternative pe toată scala valorilor culturale ale culturii gazdă, interacționând prin dialog și transformare, prin contestare, și ținând chiar spre schimbarea, spre înlocuirea culturii inițiale a societății, spre transformarea societății în ansamblul ei. Creștinismul, de la bun început, s-a comportat ca o cultură alternativă, ca o contra-cultură (cf. V.K. Robbins, „Rhetoric and Culture: Exploring Types of Cultural Rhetoric in a Text”, în S.E. Porter și Th. H. Olbricht (ed), *Rhetoric and the New Testament. Essays from the 1992 Heidelberg Conference*, JSNT Supp. Series 90, JSOT Press, Sheffield, 1993, pp. 451-459.

Templul din Ierusalim, și templele păgâne, în Bisericile locale de pretutindeni, în viața personală a fiecărui om) au adus o închinare mai profundă, în duh și adevăr, dar lipsită de cult sofisticat. Cheia era, însă, spiritualizarea și sfințirea personală, a familiei, eliminarea medierii preoțești prin descoperire unicității medierii lui Isus, a mântuirii suficiente câștigate de El pentru noi, prin jertfa de pe cruce.

Secularismul contemporan reprezintă o repunere în valoare, o reafirmare a primatului persoanei, a vieții private, în contra sistemelor religioase ori ideologice, dar, de fapt, bazat pe fenomenul renescentist, el înseamnă o reîntoarcere la păgânism, la teme și intuiții ancestrale ale aprecierii naturii sau chiar ale închinării la forțele naturii sau chiar la forțele oculte, la îngeri ('învățători începătoare ale lumii', în limbaj biblic, cf. Col. 2:8, 20; Gal. 4:3, 9).

Din punct de vedere strategic Biserica trebuie să încurajeze redescoperirea importanței individului, a vieții personale, dar și a nevoiei de sacru, de prezența lui Dumnezeu în viața personală, care, pe baza revelației din Biblie, aduce răspunsuri esențiale la întrebările noastre cele mai adânci despre viață, despre noi înșine, despre sensul existenței, despre Dumnezeu. Biserica trebuie să redescopere, apoi, noi modalități de dezvoltare a persoanei în interdependență cu alții, conform nevoiei noastre sociale profunde de integrare și de apartenență într-o comunitate care ne subliniază identitatea, care, în cazul nostru, este comunitatea locală a oamenilor mântuiți, și, în același timp, apartenența la Biserică Universală, la Trupul lui Hristos. Ieșirea de sub influența secularizării se poate face, deci, prin recunoașterea nevoiei de secularizare și de negare a superstițiilor și a religiozității false de tip New Age, și prin revalorificarea vieții de sfințenie și de închinare adevărată în domeniul vieții private. Din acest punct de vedere, viața de închinare din Biserici (din clădirile Bisericilor, de tip închinare colectivă, în număr mare) are nevoie să fie complementată de închinarea în grupuri mici de părtășie, de studiu biblic, în case, de lucrarea misionară și de caritate a cărei responsabilitate se asumă în astfel de grupuri mai restrânse, lucrând însă, mereu, sub autoritatea spirituală a Bisericii locale, ca întreg.

a. Ieșirea din mentalitatea fortăreței asediate

În aceste condiții, Bisericile au nevoie să părăsească mentalitatea unei cetăți asediate, baricadate în tradiție și în programe concepute în trecut, și să devină preocupate activ de mărturia lor prezentă.⁸⁰ 2 Cron. 12:32 este, în această privință, un verset foarte citat. Ca și fiii lui Isahar, în Israel, Biserica trebuie să înțeleagă vremurile în care trăiește și ce are de făcut în aceste timpuri. Pierderea relevanței este una din primejdiile cele mai acute ale Bisericii, iar câștigarea relevanței una din misiunile cele mai necesare ale slujirii ei.

Una din metodele recomandate pentru îndeplinirea acestui mandat este cea a concentrării sau focalizării, a aplicării slujirii Bisericii pe anumite domenii, de exemplu pe grupuri sociale. F. Tillapaugh, de exemplu, observă în Bisericile evanghelice apariția unui fenomen de îngustare a relevanței, o anumită centrare pe clasa de mijloc. În alte cuvinte, se observă în Biserici un fenomen de tranziție socială: din oameni cu probleme, cei care devin credincioși (care se pocăiesc și devin creștini vii, din convingere) devin mai ordonați, mai chibzuiți, mai măsurati în activități, în cheltuieli, mai controlați în comportament, mai interesați de educația lor și a copiilor lor, într-un cuvânt se înscriu treptat în clasa de mijloc. Din oameni dinamici, ei devin oameni centrați pe activitățile de duminică, din spațiul Bisericii.⁸¹ O altă față a acestui proces, uneori, este că interesul pentru alte slujiri ori inițiative sociale, pentru

⁸⁰ Cf. Tillapaugh, *Unleashing*.

⁸¹ Tillapaugh, *Unleashing*, pp. 18-19. El îl citează pe H. Snyder cu următoarea evaluare a vieții în Bisericile evanghelice ‘protestantismul este prins în rețeaua sufocantă a instituționalismului. Burdufurile vechi au devenit strâmte, rigide. Nu este nevoie, astfel, doar să chemăm la schimbare sau să proclamăm nevoia de schimbare. Întregul burduf, adică structura Bisericii, trebuie supus revizuirii’ (idem, *op.cit.*, p. 80). Într-adevăr, uniformitatea este evidentă: multe Biserici au același program (rugăciune, studiu biblic, predică), aceleași lucrări (tineret, școală duminicală pentru copii, întâlnirile femeilor, evanghelizări, etc.), aceleași categorii de slujitori (idem, *op.cit.*, pp. 64-84).

misiune nu se dezvoltă pe măsură.⁸² Biserica tinde să-și confecționeze bariere culturale și sociale, un anumit exclusivism religios, chiar material, o subcultură.

O contra-măsură recomandată este diversificarea activităților,⁸³ înțelegerea și identificarea dinamicii Bibliei, a voiei lui Dumnezeu (Rom. 12:1-3). Apoi, este nevoie de identificarea de noi zone de misiune, de noi grupuri „țintă”, de noi slujiri posibile (înființare de Biserici, evanghelizare, opere de caritate, încurajarea tinerilor talentați, îngrijirea bătrânilor, a bolnavilor, încurajarea educației creștine, etc.), proiecte care să răspundă nevoilor lumii, creșterii împărăției lui Dumnezeu.⁸⁴ Omul este o ființă iscoditoare, care iubește provocarea, aventura, dezvoltarea, descoperirea, cucerirea de noi culmi, de noi orizonturi (Prov. 25:2. „Gloria lui Dumnezeu stă în ascunderea lucrurilor, dar gloria împaraților stă în cercetarea lucrurilor”). Abordarea de proiecte noi care să crească împărăția lui Dumnezeu ține de Marea Trimitere (Mt. 28:19-20), dar și de chemarea de a lua în stăpânire lumea întreagă, spre lauda lui Dumnezeu (Gen. 1:28. „creșteți, înmulțiți-vă, umpleți pământul, și supuneți-l, etc.”), lucru recunoscut și în rugăciunea Tatăl Nostru:

⁸² Uneori, Bisericile evanghelice sunt acuzate că nu se adresează în mod adecvat păturii de mijloc, care este o categorie dinamică, pragmatică, mobilă social și profesional. Unele Biserici par să se fi axat pe comunicarea evangheliei către păturile sărace și suferinde ale societății (în Europa de est, acestea formează majoritatea populației, însă; pe plan lung, aceasta poate deveni o îngustare importantă a orizontului evanghelistic, sub forma unui creștinism sentimental, sau ca promovare a unui creștinism facil). Spre comparație, Bisericile ortodoxe și catolice par și ele să neglijeze pătura de mijloc, adresându-se mai ales extremelor sociale: fie categoriilor sărace, necultivate (foarte deschise superstițiilor, mari apreciatoare a comunicărilor vizuale, nescrise: prin icoane, statui, ritualuri, etc.), sau celor rafinate, bogate (intelectuali subtili; categorii bogate care tratează Biserica drept o furnizoare de servicii sufletești sau sociale – contra plată sau donații, etc.). În cazul acestor Biserici, dialogul Biserica – pătură de mijloc sau Biserica – intelectuali, poate reflecta adesea o subtilă evitare a deranjului reciproc și a responsabilității veritabile.

⁸³ Tillapaugh, *Unleashing*, pp. 10-25.

⁸⁴ Tillapaugh, *Unleashing*, pp. 44-57.

„Vie împărăția Ta, facă-se voia Ta, precum în cer așa și pe pământ!” (Mt. 6:10).

Reîntorcându-ne la problema grupurilor țintă, sau misionabile, cărora nu li s-a vestit pe înțeleles evanghelia, ele îmbracă o mare diversitate, mereu în schimbare, odată cu transformările societății. Există astfel, grupuri sociale (grupuri de refugiați, navetiști, etc.), grupuri culturale, grupuri politice, culturale, etnice, etc. Prin slujirea lor și comunicarea evangheliei prin modalități practice, dinamice (proclamarea evangheliei, studiu biblic, mod nou de viață), creștinii își trăiesc chemarea așa cum au făcut și cei din primul și al doilea secol al erei creștine. În felul acesta se iese din mentalitatea de fortăreață, din complexe de defensivă sau de inferioritate (de minoritate) pe care le-au acumulat, sau pe care le-a impus asupra noastră cultura modernă, politicile naționale sau internaționale.⁸⁵ Astfel de lucrări pot fi dezvoltate de slujitori voluntari, după cum îi motivează Duhul lui Dumnezeu, și cum sunt însuflețiți de viziunea de lucru a Bisericii, a pastorului, dar și de slujitori dedicați și angajați specific (misionari, asistenți sociali, evangheliști, învățători, etc.).⁸⁶ Una din aplicațiile cele mai interesante ale principiului slujirii grupurilor țintă cu oameni relevanți este cazul „misionarului fermier”, al lucrătorului care se identifică cu grupul slujit, el însuși fiind ridicat din acel mediu. La mijlocul sec. 20, Bisericile baptiste din mediul rural din SUA au crescut semnificativ din cauză că ei au cerut – și au primit - pastori care veneau și ei tot din mediul acesta. Plecați la studii teologice și reîntorși în slujire, ei au dovedit că studiile nu le-au șters obiceiurile și percepțiile lor de fermieri, și la reîntoarcere ei aveau limbajul potrivit, abordarea specifică, modul de

⁸⁵ Tillapaugh, *Unleashing*, pp. 58-67. Mobilitatea maximă, conform autorului, o au Bisericile medii, cu o membralitate activă între 100-400 membri.

⁸⁶ Tillapaugh atrage atenția că lucrătorii nu trebuie numiți sau delegați, ci pastorul trebuie să lase Duhului Sfânt inițiativa de a motiva oamenii, de a-i chema. Păstorul trebuie să aștepte cu răbdare această lucrare de convingere interioară (*Unleashing*, p. 51). R. Warren, dimpotrivă, accentuează nevoia de delegare (*Purpose Driven*, pp. 343-347).

viață și psihologia adecvată, care i-au făcut foarte relevanți în predică, în ajutor, în consiliere, în proiecte.⁸⁷ Impactul unor astfel de soluții este unul entuziasmant, de mare efect. Trebuie recunoscut, însă, faptul că nici o Biserică nu va reuși să devină relevantă pentru toate grupurile sociale, pentru toate nevoile. Fiecare Biserică trebuie să decidă care sunt grupurile spre care se îndreaptă și, caracterizându-le demografic, cultural, spiritual, ca specific local, să observe pentru care dintre ele are lucrători relevanți.⁸⁸

În privința organizării proiectelor, Bisericile află un exemplu demn de luat în seamă între misiunile para-Biserice care știu să-și fixeze cu claritate obiectivele, și să își evalueze obiectiv activitățile (cf. organizații cum sunt „Cuvântul Vieții”, „Navigatori”, „Alege Viața”, etc.).

În afară de organizare, orice lucrare trebuie dezvoltată având în vedere perspectiva dezvoltării ei ulterioare, nevoia de împărtășire a experienței dobândite, a dezvoltării de noi lucrări. Voluntarii și misionarii angajați trebuie încurajați să acumuleze experiență, să-și noteze dificultățile și succesele, să devină din amatori, evangheliști specializați care gândesc strategii, scriu manuale, și îi implică, în timp, și pe alții, cresc lucrători, lideri, și transmitând ștafeta, în alte cuvinte ei „fac școală” (în alte cuvinte, dezvoltarea unei astfel de misiuni trebuie să devină un mod de viață).⁸⁹

b. Cucerirea orașelor pentru Hristos

⁸⁷ Tillapaugh, *Unleashing*, p. 29. Principiul fermierului este principiul compatibilității misionar – grup misionat.

⁸⁸ Warren, *Purpose Driven*, pp. 156-172.

⁸⁹ Tillapaugh, *Unleashing*, pp. 54-55.

Orașul modern, cu varietatea sa de locuitori și de probleme constituie un teren major de misiune.⁹⁰ Marile aglomerări urbane au fost mereu în atenția profeților, a apostolilor (cf. Mica 6:9, Iona, apostolul Pavel, apostolul Ioan, etc.).⁹¹ Dezvoltarea megalopolisurilor face tot mai evidentă percepția că secolul 21 va fi un secol urban și că la fel trebuie să fie orientată și misiunea creștină.⁹²

Orașele oferă oportunitatea unei interacții extinse cu diversele grupuri sociale și culturale, cu subculturile componente. Oportunitățile dar și problemele locuitorilor sunt imposibil de ingorată. Orașul pare să funcționeze este o anti-paradigmă a unei comunități stabile (diversitatea comunităților este însoțită și de izolare, lipsa de interacțiune duce la adversitate; rata infracțiunilor este ridicată, apare violență, sărăcie, droguri, bande de cartier, etc.). Mediul urban oferă creștinilor ocazia ca, în loc de a deveni ei înșiși o sub cultură, să acționeze ca o contra-cultură biblică, care este în stare

⁹⁰ Una din cărțile clasice care tratează teologic și misionar importanța orașului este H. Cox, *The secular city: secularization and urbanization in theological perspective*, New York: Macmillan, 1965. Cf. D.F. Ford, „Faith in the Cities”, în C.E. Gunton și D.W. Hardy, *On Being the Church. Essays on the Christian Community*, Edinburgh: T&T Clark, 1989, 225-257.

⁹¹ D. Fisher, *The 21st Century Pastor. A Vision Based on the Ministry of Paul*, Grand Rapids, MI: Zondervan, 1996, p. 64. Fisher notează că ‘Bisericile care vor eșua în cucerirea orașelor, a păturii de imigranți, a minorităților, vor deveni tot mai irelevante. Creștinismul evanghelic devine majoritar de rasă albă și cantonat în clasa de mijloc. Nu vom dispărea în decadele imediat următoare dar, dacă nu ne schimbăm felul de a vedea lumea, vom deveni o mișcare marginală cu un mesaj sărac în corul cuprinzător al culturii de mâine’ (*op.cit.*, pp. 54-55). Unul din primele studii care au pus, în mod optimist, problema comunicării lui Dumnezeu în societatea seculară este H. Cox, *The secular city: secularization and urbanization in theological perspective*, New York, Macmillan, 1965.

⁹² R. Greenway, profesor de misiologie la Calvin Seminary (Grand Rapids, MI), în ‘World Urbanization and Missiological Education’, comunicare la *Missiological Education for the 21st Century*, Fuller School of World Mission, Pasadena, Nov. 1992, citat în S.T. Hoke, „Paradigm Shifts and Trends in Missions Training -A Call to Servant-Teaching, a Ministry of Humility”, *Evangelical Review of Theology*, Volume 23, Number 1, January 1999.

să evalueze profilul subculturilor existente și să propună alternativa împărăției lui Dumnezeu, să comunice cu dragoste și cu integritate evanghelia lui Isus Hristos.⁹³

Mediul urban generic în care se desfășoară această misiune este dominat de pluralism religios, este un mediu extrem de variat și tinde să se rupă de reperele familiare ale creștinismului tradițional – în această junglă care se extinde mereu creștinii sunt confrunțați cu lipsa unei imagini de ansamblu; de aici, nevoia de a re-învăța lumea, de a-și articula o viziune eficientă.⁹⁴ Apare nevoia de echipare cu o nouă înțelegere antropologică, o „antropologie misionară”, care îi ajută pe creștini să identifice mai bine problemele și soluțiile societății. Religiile necreștine nu trebuie studiate doar din perspectiva religiilor comparate ci și fenomenologic, ca psihologie, cutumă, și rețea de relații umane.⁹⁵

Dezvoltarea unei noi lucrări de evanghelizare, într-un cartier nou, sau într-un grup nou, duce în mod natural la înființarea de noi Biserici, unde membralitatea, închinarea și programul corespund profilului acelei zone.⁹⁶ Comparativ, caracteristica aceasta a viziunii misionare creștine este și ea supusă schimbării; în loc de inițiativa plantării unei Biserici, este tot mai mult favorizată viziunea plantării unei misiuni, a unei mișcări de plantare de Biserici.

c. Importanța rugăciunii

⁹³ Morris, *High Impact*, pp. 149-151. În acest context, trebuie ridicată problema adecvării culturale a creștinismului: Biserica nu este chemată să devină o subcultură, ea însăși o minoritate, ci o *contra*-cultură, o alternativă biblică la viața și organizarea actuale ale societății, alternativa împărăției lui Dumnezeu, a domniei lui Hristos.

⁹⁴ D.A. Carson, *The Gagging of God*, Grand Rapids, MI: Zondervan Publishing, 1996, p. 405.

⁹⁵ D. Whiteman, „The Role of the Behavioral Sciences in Missiological Education”, an address at *Missiological Education for the 21st Century*, Fuller School of World Mission, Pasadena, Nov. 1992, citat de Hoke, „Paradigm Shifts”.

⁹⁶ Warren, *Purpose Driven*, pp. 177-184, 185-203.

Dincolo de posibilitatea realizării de diferite sondaje și profiluri sociale, sau psihologice, dincolo de nevoia inițierii de proiecte, una din nevoile esențiale este cea a rugăciunii. Înainte de a fi în stare să inițieze diverse programe Biserica locală trebuie să înțeleagă importanța unității în rugăciune, a mijlocirii, a reîmprospătării apropierea noastră de Dumnezeu. În timpul rugăciunii se naște viziunea Bisericii și capătă forme concrete (*cf.* Fapte Ap. 13:1-4). Bisericiile care cresc sunt Biserici care se roagă.

d. Importanța serviciilor de închinare orientate spre vizitatori

Pe lângă subiectul slujirilor diverse în comunitate (proiecte sociale, de caritate, școli, grădinițe, etc.), problema serviciilor de închinare orientate spre vizitatorii Bisericii este una din acțiunile cele mai discutate (*seeker-oriented service; seeker-sensitive service*). R. Warren (Saddleback Valley Community Church), Bill Hybels (Willow Creek Community Church), și mulți alți pastori ai unor Biserici dinamice folosesc intens acest model. Pentru mulți alții, însă, tipul acesta de închinare este plin de invenții moderne menite să atragă o audiență cât mai mare, și de aceea reprezintă mai degrabă un compromis regretabil, în muzică și profunzimea mesajului, în activități, decât o închinare recomandabilă.

Trebuie înțeles mai bine, însă, cum funcționează acest fel serviciu religios. El este menit să comunice evanghelia, într-un mediu relativ relaxat, unor oameni care, victime al secularizării tot mai extinse și mai profunde, nu mai au nici o cunoștință, nici măcar vagă, generală, despre cine este Dumnezeu, Isus Hristos și care este mesajul despre mântuire, și bineînțeles, de ce avem nevoie de mântuire, de reîmpăcarea cu Dumnezeu.⁹⁷ Acest tip de serviciu încearcă să se

⁹⁷ Warren, *Purpose Driven*, pp. 239-248. El subliniază mai multe caracteristici ale închinării într-un astfel de serviciu: cei necredincioși sunt confrunțați cu o mărturie puternică atunci când simt prezența lui Dumnezeu, când mesajul (predica) este inteligibilă; este o datorie creștinească să ținem seama de temerile, șocurile, blocajele celor necredincioși; dacă un serviciu este accesibil vizitatorilor nu

adreseze oamenilor la nivelul înțelegerii lor, ca de aici, ei să poată progresa spre o credință adevărată, vie, biblică. De aceea, trebuie înțeles că aceste servicii religioase nu sunt gândite, nici eficiente, dacă există doar din dorința unor servicii moderne de închinare. Ele, de obicei, asigură capul unei serii de întâlniri în care, cu profunzime crescătoare, auditoriul învață să înțeleagă voia lui Dumnezeu tot mai bine, și să își pună întrebarea dacă vor să se împace cu Dumnezeu, sau nu.

Din acest punct de vedere, este important să întrebăm ce fel de înfățișare, ce atmosferă, ce conținut ar trebui să aibă un asemenea serviciu special, în contextul românesc. În ce fel de limbaj ar trebui explicată Biblia, așa încât explicațiile să poată fi înțelese de un auditoriu modern, și să fie păzite de degradările posibile care ar apărea în cazul abuzului de limbaj colocvial? Ce fel de muzică de închinare este cea mai potrivită: cea corală, cea instrumentală, ce gen (clasic, romantic, popular, pop, rock, etc.)? Ce fel de condiții se pot asigura vizitatorilor așa încât aceștia să poată asculta nestingheriți evanghelia (facilități pentru copii, ore convenabile, spațiu, parcare, informare prin pliante, etc.)?⁹⁸

Rolul strategic al păstorului și al echipei de slujitori laici

Datorită poziției și chemării lor speciale, pastorii sunt văzuți ca personal strategic al Bisericii, prin care aceasta abordează cu autoritate spirituală problemele societății.⁹⁹ Deoarece o Biserică își

înseamnă că mesajul este compromis, ci doar făcut inteligibil; astfel de servicii de închinare sunt doar un supliment față de evanghelizarea personală, nu un înlocuitor al acesteia; și, în final, nu există un model standard de serviciu orientat spre vizitatorii care îl caută pe Dumnezeu.

⁹⁸ Warren, *Purpose Driven*, pp. 251-278; Cf. Ed. Dobson, *Starting a Seeker Sensitive Service: How Traditional Churches Can Reach the Unchurched*, Grand Rapids, MI: Zondervan, 1993; J.L. Brauer, „The Role of Music in Seeker Services”, *Concordia Journal* 24 (January 1998), 7-20.

⁹⁹ Cf. Warren, *Purpose Driven*, p. 19: ‘pastors are the most strategic change agents to deal with the problems in our society’.

poate schimba personalul destul de des, dar nu la fel de des și păstorii, aceștia au un rol cheie în stabilitatea și creșterea sănătoasă a unei Biserici.¹⁰⁰ Un păstor spiritual, dinamic îi va încuraja pe membrii Bisericii sale să alcătuiască o Biserică echilibrată, dinamică, în creștere. Una din observațiile interesante este că multe din Bisericile dinamice au avut pastori care au lucrat cu dăruire și continuitate, pe o perioadă relativ lungă (10-20 ani).¹⁰¹

Calitatea pastorului, viziunea sa, modul în care cooperează cu Biserica și o motivează în lucrare, felul în care construiește o echipă de slujire, sunt factori esențiali în bunul mers al unei Biserici. Din acest punct de vedere există două modele principale ale relației păstor - Biserică: modelul *Bisericii centrate pe lucrarea pastorului* și modelul *Bisericii care conlucrează cu pastorul* (cf. figurile).

a. Două modele diferite de slujire pastorală

În cazul Bisericii centrate pe slujirea pastorului, pastorul este un lider *fac-totum*, care centrează întreaga slujire pe propria sa persoană, pe propriile calități, și uneori, chiar pe propriul program (sau propria carieră). De obicei, acest tip de pastorat corespunde unei Biserici relaxate, care nu se mai implică, sau care a fost învățată să nu se mai implice. Astfel de Biserici se concentrează pe munca de „întreținere” sau de „menținere” a slujirilor, pe care le doresc supervizate de tot felul de comisii dar a căror grijă o lasă pe umerii (ele organizează permanent comitete, ședințe, votări, etc.). Păstorul lor ajunge să se supra-încarce cu activități și dezvoltă diverse pârgii de coordonare și control, sau pârgii de inhibare a inițiativei celorlalți în cazuri când controlul strâns nu este posibil. Primejdiile asociate cu acest model rezidă în faptul că darurile celorlalți rămân nefolosite, că Biserica nu își dezvoltă o implicare mai largă, mai matură, iar

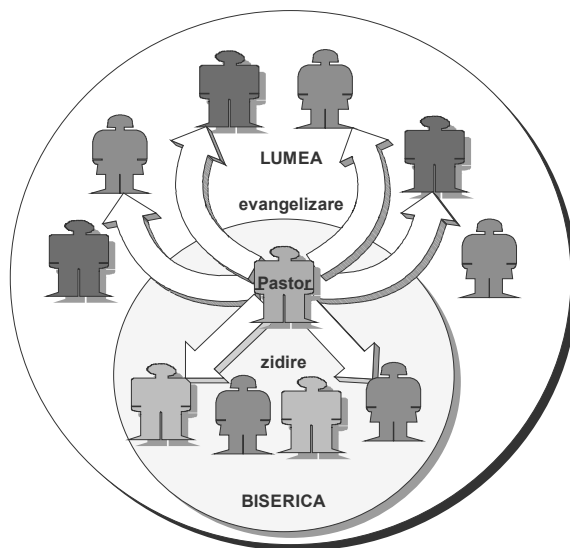
¹⁰⁰ Tillapaugh, *Unleashed*, p. 106. Tillapaugh se referă, mai precis, la păstorul senior al unei Biserici. El este cheia schimbărilor sau continuității într-o Biserică.

¹⁰¹ Warren, *Purpose Driven*, p. 31.

darurile și personalitatea păstorului capătă o pondere exagerată în direcționarea și activitatea Bisericii.

Pastorul *fac-totum* adoptă, de obicei, modelul de *lider autoritar* care urmărește atingerea viziunii sale personale prin intermediul Bisericii, și utilizează toate resursele și tot personalul în această direcție. Conform descrierilor „robot” din literatura teologică de specialitate, pastorul autoritar fixează singur obiectivele Bisericii și împarte sarcini, delegă autoritate membrilor, lucrătorilor. El analizează singur rezultatele, ignoră zonele slabe, și se concentrează pe formulele de succes, deoarece este centrat pe succesul imediat. El se concentrează pe darurile sale personale și distribuie pe alții în lucrare conform percepțiilor sale, dând indicații detaliate cu privire la felul cum trebuie îndeplinite sarcinile (atitudine patronatoare: „pune asta - aici, asta – acolo, fă lucrul ăsta – așa, celălalt - altfel”, etc. El conduce studiile biblice cu Biserica, el conduce serviciile de închinare, el predică, el face evanghelizare, el organizează toate acțiunile Bisericii, el se ocupă de deciziile administrative. Activitatea membrilor Bisericii este redusă la cea de spectator, de consumator de programe religioase, care este cazul să-și aprecieze conducerea.¹⁰²

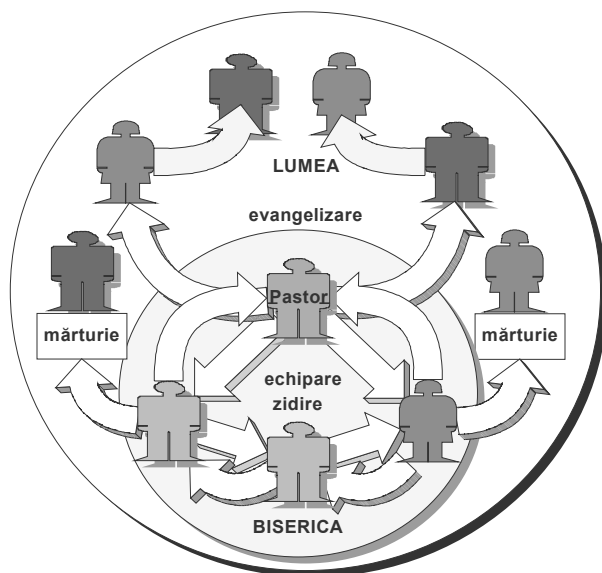
¹⁰² Wagenfeld, *Iglecramento*, pp. 103, 107-109.

Modelul Bisericii centrate pe lucrarea păstorului

Un exemplu clasic de ineficacitate prin activitate intensă dar centralizată, este exemplul lui Moise (Exod. 18:12-27). De obicei, acest model descrie Bisericele cu un tip episcopalian de organizare internă, dar poate fi generalizat și în cazul unui comitet centralist (model de tip prezbiterian). Modele de conducere autoritară supraviețuiesc bine în spațiul est-european unde influența comunistă și sindicală a penetrat Bisericele în dauna modelelor biblice. O conducere departamentală, cu mai mulți lideri dedicați, deschiși pentru cooperare, avantajează o dinamică pozitivă a Bisericii.¹⁰³

¹⁰³ Callahan, *Twelve Keys*, pp. 41- 53. Pentru el: regula 'intuitivă' spune că este nevoie de 1 lider la 15-20 membri; R. Warren, și alții, consideră că la fiecare 100-150 membri activi într-o Biserică este nevoie de un pastor.

Modelul Bisericii care conlucrează cu păstorul

Biserica învățată să se implice alături de păstor, pe care îl sprijinește și îl respectă ca păstor, lucrează într-un context favorabil maturizării și antrenării multora în lucrare.¹⁰⁴ Un astfel de model implică și un anumit risc pentru păstor: el trebuie să fie deschis spre critică, să accepte responsabilitatea și întâlnirile în care trebuie să dea socoteală de lucrarea sa, așa cum și el cere altora, etc.

Păstorul care încurajează relațiile de cooperare, orientate spre formarea și creșterea unei echipe de lucrători ordinați și laici, corespunde modelului de *lider directiv* care stabilește viziunea împreună cu Biserica, analizează rezultatele împreună cu echipa, întărește zonele slabe, echipează și antrenează în lucrare Biserica, semnalează (indică) ținta și motivează Biserica în măsurile care trebuie luate, în mod argumentat. Liderii de acest tip se pot împărți și

¹⁰⁴ Cf. Robinson, *Viața deplină a Bisericii*, pp. 150-151, fig. 7.1 și 7.2.

ei în mai multe categorii, după personalitatea și darurile fiecăruia (lider *directiv* de tip *catalizator* – care scoate la iveală talentele și potențialul celorlalți, *organizator* – care organizează eficient activitățile optimizând resursele, *operator* – cu rol executiv pronunțat, care identifică obiectivele și măsurile necesare, *revitalizator* – care aduce un suflu nou, o trezire spirituală în viața Bisericii, etc.).¹⁰⁵ Slujirea practică a liderului în Biserică poate lua diverse forme: liderul de tip apostolic (misionar, proclinator, care inițiază proiecte, trimite lucrători), liderul de tip profetic (predicator, mobilizator), de tip evangelistic (evangelist, pastor), de tip pastoral (consilier, predicator, pastor), ori de tip educativ (profesor, învățător, pastor- învățător).¹⁰⁶

Tabloul „robot” al pastorului ideal rămâne, însă, greu de stabilit (și, în același timp, adesea ținta unor diverse descrieri imposibile, pline de umor: „nici tânăr, nici bătrân, să arate ca de 30 de ani pe o parte, și ca de 50 pe cealaltă; să fie mereu la Biserică pentru consiliere, dar mereu și în vizite, și să-și facă timp zilnic pentru studiul Bibliei; să se priceapă la lecțiile pentru copii, la jocuri, dar să-și petreacă timpul și cu cei în vârstă; să fie bun la organizarea corului, și bun și la predică; să predice scurt, 25 de minute, dar să pună conținut dens, ca pentru 60 de minute”, etc.). Dumnezeu, însă, „folosește întotdeauna oameni imperfecti în situații imperfecte ca să ducă la îndeplinire voia sa cea perfectă”.¹⁰⁷

De vreme ce nu există pastor ideal, *in extremis*, s-ar putea susține chiar și modelul liderului centralist, autoritar, din cauză că este eficient într-o comunitate dezorientată, imatură, încercată de erezii, disensiuni, etc. Acest model este supus unor presiuni mari atât din partea învățaturii biblice cât și din partea societăților democratice (societățile nedemocratice pot exercita presiuni inverse). Biblia are o

¹⁰⁵ Tipurile de conducere adoptate de păstor pot îmbrăca diverse formule: conducere centralizată, conducere permisivă (sau ‘liberală’), participativă (în echipă), legalistă (autocratică).

¹⁰⁶ Wagenfeld, *Iglecramento*, pp. 103, 107-109.

¹⁰⁷ Warren, *Purpose Driven*, p. 37.

direcție clară în această privință, prin care păstorul este chemat să exercite autoritatea cu responsabilitate înaintea lui Dumnezeu: „păstoriți turma lui Dumnezeu... de bună voie, după voia lui Dumnezeu; nu pentru un câștig mîrșav, ci cu lepădare de sine. Nu ca și cum ați stăpâni peste cei ce v-au căzut la împărțeala, ci făcîndu-vă pilde turmei” (1 Pt. 5:2-3; cf. și „domnitorii Neamurilor domnesc peste ele, și mai marii lor le poruncesc cu stăpînire. Între voi să nu fie așa. Ci oricare va vrea să fie mare între voi, să fie slujitorul vostru” (Mt. 20:25-28). În contrast cu liderul autoritar, liderul care lucrează în echipă, nu doar conduce proiecte importante, ci antrenează și echipează întreaga Biserică pentru astfel de proiecte. Cu toate acestea, un lider eficient nu se ocupă de doar de echipare și de creșterea de noi lideri (ceea ce corespunde modelul liderului-antrenor) ci se dă pe el însuși exemplul de implicare în lucrare, în misiune; el nu rămîne în spatele echipei, pregătind-o și motivînd-o teoretic doar.¹⁰⁸ Un asemenea pastor va îmbina calitățile activităților de moment cu nevoia unei planificări strategice.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Wagenfeld, *Iglecramento*, p. 106. El îl critică pe K.L. Callahan (autor al cărții *Effective Church Leadership*), pentru că acesta ar pune accentul pe crearea unor lideri profesioniști, care să echipeze pe alții, nu pe lideri misionari. Cu toate acestea, Callahan nu este exclusiv în favoarea unor lideri de tip simplu ‘lideri-antrenor’ (*Twelve Keys*, pp. 41-42). Pentru el, pastorul trebuie, totuși, să exceleze în relațiile interpersonale: el încurajează comunitatea nu comitetele, oamenii, nu programele (oamenii finanțează oameni, *op.cit.*, 35-40), și își delimitează activitatea (pe principiul că un lider cu multe activități = lider slab, *op.cit.*, pp. 43-44).

¹⁰⁹ Callahan recomandă câțiva pași concreți pentru întocmirea unui asemenea plan: 1) pune un diagnostic clar; 2) ia decizii strategice; 3) lucrează cu nădejde; 4) bazează-te pe darurile pe care deja le ai, nu pe slăbiciuni; cunoaște dotările și darurile existente, dezvoltă-le, ia-le în considerație pe cele noi (*Twelve Keys*, pp. xi-xx). Și R. Warren dă un sfat asemănător, pentru Bisericile care slujesc în zonă cu profil aparte, sau profil în schimbare: construiește comunitatea creștină folosind punctele tari ale Bisericii, reinventează-ți adunarea, ca alternativă începe o Biserică nouă, observă tipul de receptivitate din comunitatea locală, etc. (*Purpose Driven*, pp. 179-184). Nevoia de re-inventare, de re-organizare a vieții Bisericii merită

b. Lucrarea pastorală între capcane și oportunități

Planificarea strategică ține, în primul rând, de *viziune* și încearcă să fixeze o țintă (obiectiv, scop) demnă de urmat, pentru întreaga Biserică, ceva în stare să trezească entuziasmul Bisericii, să îi motiveze în viața de creștin. Problema unui obiectiv care să entuziasmeze și să merite urmărit este o problemă majoră în dinamica Bisericii. O Biserică fără entuziasm pentru Hristos este o Biserică moleșită, care cade ușor în capcanele rutinei, a ereziilor, a nominalismului. Două realități principale se pot identifica și propune ca obiecte ale entuziasmului personal: Împărăția lui Dumnezeu și domnia lui Hristos, cauza care trebuie să îi anime pe creștini, și respectiv idealul și suveranul - Domnul care trebuie urmat. Ancorarea vieții creștinului în realitatea lui Hristos se traduce printr-o închinare vie, neformalizată, prin proiecte de evanghelizare pline de îndrăzneală și de imaginație, prin lucrări de caritate, educație creștină, apologetică, etc. Nici una dintre ele, însă, nu va merge suficient de bine, dacă nu există, în primul, rând un real entuziasm pentru Hristos. Dacă nu ești îndrăgostit de prezența și puterea lui Dumnezeu în Fiul Său, cu greu ar putea interveni în vreun mod benefic în lume.

Strategia pastorală eficientă pleacă de la înțelegerea voiei lui Dumnezeu, în stabilirea obiectivelor, și ia în considerare nevoile din comunitate, aceste obiective trebuie formulate în așa fel încât să fie consonante cu etosul mântuirii noastre, în general. Formularea obiectivelor trebuie să reflecte demnitate și simțul direcției, în cei credincioși, să restaureze credința în puterea lui Dumnezeu, în caracterul esențial al intervenției sale. Această atitudine are de a face cu mântuirea noastră profundă, și ne motivează la acțiune. În mod deosebit, psihicul masculin reacționează pozitiv la această restaurare

privită cu atenție, cf. B.D. McLaren, *Reinventing Your Church*, Grand Rapids, MI: Zondervan, 1998.

de etos și simț al direcției, sub domnia lui Hristos, mai mult, poate, decât reacționează la sfaturi și studii biblice.

Al doilea element esențial al strategiei pastorale este, așa cum s-a amintit, *implicarea laicilor*, de construire a unei mature care slujește alături și împreună cu pastorul. Slujitorii laici au entuziasm, energie, iar feed-back-ul pe care ei îl oferă aduce un plus de realism lucrării Bisericii. Pregătirea lor profesională și integrarea socială pe diverse niveluri, gândirii lor și eficiența maturizării lor, sunt elemente esențiale în comunicarea evangheliei. Biblia încurajează în termeni clari la această activitate (2 Tim. 2:1-2).¹¹⁰

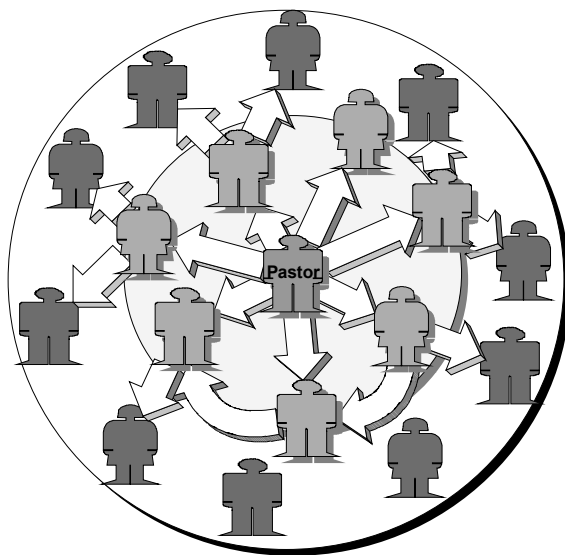
Nevoia de o implicare largă, laică, în lucrarea Bisericii, se datorează și instalării, în timp, a unui fenomen negativ, cel al *izolării prin dezvoltarea activităților creștine*. Pastorii, ca și cei care sunt creștini de un timp îndelungat, sunt expuși în timp unui proces de erodare a relațiilor cu societatea, de profesionalizare a relațiilor, de izolare socială. Curând ei se văd înconjurați doar de creștini, preocupați mereu de programele interne ale Bisericii (închinare, studii biblice, rugăciune, etc.), de conferințe pastorale, de consiliere, de întâlniri cu alți pastori, încât, treptat, se instalează o veritabilă izolare a lor de viața seculară cotidiană, de oamenii obișnuiți cărora ar dori să le împărtășească evanghelia. În timp, apare și un limbaj specializat și o cultură de grup care vor ridica obstacole în calea comunicării relevante a evangheliei.

Rolul central al pastorului în dinamica Bisericii ridică și alte probleme. Ca lider central al Bisericii, pastorul este la un pas de a deveni un fel de vedetă spirituală. De exemplu, „nu pastorul este cel care îi atrage pe cei ce vin prima dată la Biserică, dar el este un motiv serios de revenire, pentru cei ce vin a doua oară!”¹¹¹ Calitățile sale sunt evaluate cu atenție și comunicare pastorală are un caracter esențial. În același timp, și familia sa va fi supusă observațiilor și

¹¹⁰ Robinson, *Viața deplină a Bisericii*, pp. 196-204, cf.160-167.

¹¹¹ Warren, *Purpose Driven*, p. 175.

criticilor eventuale, nu întotdeauna binevoitoare sau drepte (cum este zicala „casa preotului are pereții de cristal”).

Izolarea progresivă afectează și pastorii și membrii laici

Autoritatea și libertatea decizională de care se bucură pot constitui contextul unor depășiri a atribuțiilor, a unor implicări în relații nepotrivite, etc. Pentru pastorii de succes, admirația cu care sunt înconjurați îi pot transforma în ținte vulnerabile pentru diferite tentații. De aceea, se poate afirma fără teamă de exagerare că centralitatea păstorului implică transparență în slujire și nevoia de susținere în rugăciune, a lui și a familiei sale, a lucrării sale, din partea întregii Biserici.¹¹²

¹¹² M.F. Foyle, *Honourably Wounded. Stress among Christian Workers*, Eastbourne, UK: MARC, 1988 (1987); L. Mowday, *The Snare. Avoiding Emotional and Sexual Entanglements*, Reading, UK: Navpress, 1988. W. W. Wiersby atrage și el atenția asupra primejdiei pierderii integrității în viața slujitorilor Bisericii: ‘avem Biserici arhipline, emisiuni la radio și la televizor, congrese mari, scriitori și muzicieni creștini respectați, librării creștine, clase

d. Schimbările de paradigmă ale conducerii

Criterii de evaluare a dinamicii Bisericii

Probabil că se pot realiza diverse teste de evaluare a creșterii unei Biserici. Diversele ei departamente pot fi evaluate fiecare în parte. Relația păstorului cu Biserica, rolul laicilor în lucrare, diversitatea proiectelor, dinamica echipelor din diverse departamente, calitatea serviciilor de închinare, calitatea studiilor biblice, calitatea predicării, mulțimea relațiilor Bisericii cu alte Biserici, prezența și slujirea în comunitatea învecinată, etc. De multe ori nu măsura realizărilor concrete ori contabilitatea diverselor succese reflectă dinamica

biblice și capele în colegii, universități...’ dar ‘creștinii evanghelici de astăzi nu sunt un grup de școlari care roșesc fiindcă au fost prinși încălcând regulile... semănăm mai mult cu o armată învinsă, dezbrăcată în fața dușmanilor, incapabilă să contraatace din cauză că a făcut o descoperire înfricoșătoare: *Biserica este lipsită de integritate*... Nu este pusă în discuție numai *conduita* Bisericii, dar însuși *caracterul* Bisericii’ (*Criza integrității*, București: Stephanus, 1998, pp. 17, 20). Datorită autorității pastorale, care presupune maturitate spirituală, liderul de acest fel este dificil de atenționat. Statutul de vedetă spirituală îl face vulnerabil la laude, la aprecieri. Din acest punct de vedere, se poate vorbi de o anumită feminizare a liderului autoritar, în general. Desigur, că cei avertizați asupra acestor aspecte trebuie să conceapă căi de depășire a obstacolelor în comunicare, metode de sfătuire, de dialog, care asigure o bună funcționare a liderului în cadrul echipei.

Bisericii, cât tendința fenomenului, adâncimea, dragostea și entuziasmul implicării membrilor în închinare, în mărturie creștină. Evaluarea pe care mântuitorul Isus Hristos o face Bisericilor în Apoc. 2-3, ar trebui să pună Bisericile de azi pe gânduri: de exemplu, Bisericii din Sardes, i se scrie „știu faptele tale: că îți merge numele că trăiești, dar ești mort. (Apoc. 3:1), iar Bisericii din Laodicea „... pentru că zici: ”sunt bogat, m-am îmbogățit, și nu duc lipsă de nimic” și nu știi că ești ticălos, nenorocit, sărac, orb și gol, te sfătuiesc să cumperi de la Mine aur curățit prin foc”, etc. (Apoc. 3:15-18).

În general, se admite că Bisericile locale se pot afla undeva într-una din următoarele trei stări posibile: în creștere, pe platou, în scădere. Viața Bisericii locale poate lua și forme mai complexe (cu perioade de creștere și descreștere, cu platouri, etc.): A, punctul nașterii Bisericii; segmentul AB, perioada de creștere; BC, perioada platoului (stagnare, staționare, acumulare de potențial); CD perioada de descreștere; D, punctul „Bisericii moarte”.

Punctul critic al unei astfel de diagrame ar fi punctul B. Intrarea în platou ar presupune deja pierderea interesului pentru creșterea Bisericii, a relevanței în societate, a viziunii, a pasiunii pentru evanghelie. În același timp, punctul D nu marchează dispariția Bisericii, desființarea ei, ci continuarea unei existențe nominale, posibil în virtutea inerției, prin legătura administrativă cu o denotație majoră, etc.¹¹³

¹¹³ Morris, *High Impact*, pp. 111-127, 278-295.

Unii autori atrag atenția că zona critică este platoul BC. Dacă o biserică stă prea mult timp într-o perioadă de stagnare, coborârea pe panta CD este sigură. De asemeni, într-un caz fericit, acumularea de potențial pozitiv și dezvoltarea lăuntrică a Bisericii ar putea duce la o nouă creștere, CD”. Hunter include în discuția sa trei stadii ale Bisericii: mai întâi perioada când Biserica este orientată spre obiective clare, are viziune; apoi vine perioada când Biserica este orientată pe sarcini sau activități (se lucrează, deci, pe o viziune veche, și prioritară este acțiunea prezentă nu strategia de viitor); dacă se rămâne în această stare prea mult, în cele din urmă, Biserica devine orientată pe controlul acțiunilor și al membrilor (există semne că există confruntări și concurență între lideri), în cazul acesta Biserica centrându-și activitatea pe alte direcții decât pe porunca Domnului Isus.¹¹⁴

Într-un alt exemplu, Callahan propune drept parametri realiști ai dinamicii Bisericii nr. de membri activi (nu include persoanele inactive, nici nerezidenții), nr. de persoane „asociate” (care frecventează Biserica în mod obișnuit: „aparținători”, vizitatori frecvenți, de cel puțin 2-4 ori în 6 luni), nr. de persoane slujite (vizitate, evanghelizate, care au solicitat consiliere, etc., dar care nu sunt nici membri ai Bisericii nici „asociați”).¹¹⁵

¹¹⁴ Hunter, *Foundations*, pp. 157-158.

¹¹⁵ Callahan, *Twelve Keys*, pp. xxix.

Evaluarea Bisericii	Membri activi	Membri asociați	Persoane slujite
creștere rapidă	100	125	100
stabilă, în creștere	100	100	75
stabilă, staționară	100	75	50
stabilă, în scădere	100	50	25
scădere, pe moarte	100	25	10

Tabelele întocmite de Callahan încearcă să cuantifice dinamica internă a Bisericii și legătura ei cu comunitatea locală prin câteva cifre care, bineînțeles, necesită o discuție detaliată. Evaluarea poate fi acuzată de reduționism: pot numerele să arate starea de fapt a unei Biserici? Starea Bisericii se evaluează mai bine în termeni de sănătate a învățăturii, de entuziasm și ascultare de Hristos, de dialog cu societatea, etc.

Uneori, dinamica Bisericii nu este măsurată în funcție de progresul și stabilitatea spirituală și de relația cu comunitatea, ci poate fi chiar proiectată, în cazul înființării unei Biserici noi, în funcție de nevoia de slujire a societății. Un punct de referință celebru este, astfel, sondajul aplicat de R. Warren în Saddleback Valley înainte de înființarea unei noi Biserici. Printre întrebările puse de el în 1980 se numărau următoarele încercări de evaluare a așteptărilor celor intervievați:

1. - care crezi că este nevoia cea mai mare în zonă?
2. - ești membru activ al vreunei Biserici?
3. - de ce crezi că cei mai mulți nu vin la Biserică?
4. - dacă ai căuta o Biserică în care să fii membru, cum ai vrea să fie această Biserică?¹¹⁶

O altă metodă este aceea de evaluare a comunității, a auditoriului celui mai probabil, și a problemelor, nevoilor de acestuia. Dacă

¹¹⁶ Warren, *Purpose Driven*, p. 190.

Biserica locală vine în întâmpinarea acestor nevoi, cu răspunsul Evangheliei (predicare, proclamare, studii biblice), și prin implicarea membrilor în diferite proiecte sociale, atunci Biserica este plină de viață. Dacă este dezinteresată de nevoile oamenilor, Biserica este în descreștere, trăiește doar pentru sine însăși.

Chestionarele și statisticile sunt unelte folositoare în evaluarea dinamicii unei Biserici. Tabloul de ansamblu al dinamicii se poate realiza, însă, mai bine dacă se iau în considerare relațiile personale din cadrul Bisericii, gradul de implicare al credincioșilor în viața Bisericii (lucrările ei), tipul de organizare, elasticitatea structurilor ei (adaptabilitate, reorientarea lucrătorilor, etc.), a programului ei, calitatea predicării, tipurile de activități. Printre întrebările pe care se pot lua în considerare cu privire la dinamica Bisericii în care ești membru, s-ar putea include următoarele:

1. Cât de „vizibilă” este Biserica ta? Câți oameni din vecinătatea Bisericii (comunitate, cartier), știu că există o Biserică aproape de ei? Unde este ea așezată, este accesibilă? Ce mijloace de transport trec prin apropiere? Ce comunică forma construcției (exterior și interior), este o clădire primitoare? Ce comunică interiorul Bisericii, amenajarea lui?
2. Cât de implicată în slujiri caritabile este Biserica ta? Câți oameni din vecinătatea Bisericii sunt slujiți, ajutați, asistați, în vreun fel de Biserică, prin membrii săi sau prin programele sale? Se extinde slujirea caritabilă în afara cartierului, în țară, ori peste hotare?
3. Cât de primitoare este Biserica ta? Câți musafiri are Biserica de obicei, câți vizitatori se simt bine la slujbele (serviciile de închinare) ale Bisericii? Există ușieri amabili? Cum se raportează membrii Bisericii la vizitatori? Există un loc de parcare adecvat (cum sunt relațiile cu vecinii)? Cunosc vizitatorii programul Bisericii, de la început, știu ei la ce să se aștepte, ce urmează? Pot ei înțelege cântările, predica, închinarea? Există posibilitatea unui schimb de sugestii între

- vizitatori și pastori? Cunoașteți portretul orientativ al vizitatorilor, nevoile lor?
4. Câte lucrări, inițiative de lucrare, misiuni diferite, sunt prezente în viața Bisericii? Ce fel de inițiative evanghelice are Biserica ta (câți sunt implicați în vestirea evangheliei, în vizite, în evanghelizare de la om la om, cor, muzică, educație, în alte lucrări)? Cât de variată este comunicarea evangheliei, cât de actuală, cât de profundă și bogată (diversă) este închinarea?
 5. Câți conducători ordinați (hirotoniți) are Biserica ta, câți misionari, câți lideri laici implicați activ în lucrările Bisericii, câți membri? Există forme de creștere, de educare de noi lideri, în aceste domenii diverse? Cum poate o Biserică să încurajeze relații echilibrate între pastori, misionari, între membrii Bisericii? Există fenomene de concurență, conflicte? Cum sunt ele soluționate?
 6. Ce fel de membri are Biserica și cât de largă este componența ei socială? Câți oameni bogați sunt, câți din clasa de mijloc, câți oameni săraci? Ce acțiuni de într-ajutorare există? Câți oameni educați sunt în Biserică? Ce programe de continuarea a educației creștine a adulților și a copiilor există?
 7. Cât de mult se roagă Biserica pentru o mărturie relevantă, pentru renaștere spirituală? Cum ai evalua creșterea Bisericii tale în ultimul an: a fost o creștere în număr, în maturitate, în ambele? Care este participarea ta la creșterea Bisericii, la rezolvarea problemelor ei, la apariția de noi probleme?

Teme și studii de caz:

- 1) O Biserică evanghelică din orașul Y prezintă următorul grafic al membralității, prin raportare la 100:

Anul	1997	1998	1999	2000
Bărbați	100	102	102	102

Femei	100	101	101	102
Copii-tineret	100	97	95	91

Stagnarea este asociată cu câteva simptome interesante: majoritatea membrilor Bisericii nu invită pe nimeni la evenimentele Bisericii pentru a asculta evanghelia; unii din membrii Bisericii nu știu cum să prezinte altora credința în Isus; există o respingere subtilă a musafirilor care vin din afara Bisericii, care sunt priviți drept intruși; Biserica este împărțită pe grupuri mici care se critică unele pe altele (Bisericuțe); legătura între tineri și membrii în vârstă ai Bisericii este foarte slabă.¹¹⁷ Pe ansamblu, Biserica a scăzut în mod constant, deși avea un număr de 274 membri activi, 198 copii și aproximativ 30 de persoane care o vizitează frecvent.

Anul	1997	1988	1999	2000
Nr. de membri	484	480	478	472

Ce fel de măsuri credeți că s-ar impune pentru a încuraja lucrarea unei astfel de Biserici ?

2) Un Biserică baptistă din orașul X prezintă următoarea repartizare pe lucrări în funcție de numărul de membri și vârsta lor. Lucrările Bisericii sunt cuantificate aici ca „rugăciune” și „alte activități”:

vârsta	Procente din membralitatea Bisericii	Prezența la rugăciune	Implicarea în alte activități
Până în 25 ani	33%	53%	71%
Între 25-50 ani	49%	68%	28%

¹¹⁷ Date preluate din cercetarea studentului A. Savu, „Evoluția numărului de membri ai adunării creștine”, Universitatea București, lucrare de seminar, 2000, cursul Dinamica Bisericii.

Peste 50 ani	18%	100%	11%
--------------	-----	------	-----

Tabelul reflectă o situație interesantă, o separare între activitățile din Biserică ale adulților mai vârstnici și ale tinerilor. Propuneți metode prin care închinarea prin rugăciune ar trebui încurajată la tineri, iar participarea în „alte lucrări” ar trebui încurajată la cei în vârstă.¹¹⁸

¹¹⁸ Date preluate din cercetarea studentului M. Vizireanu, „Prezentarea implicării membrilor Bisericii baptiste din orașul X în lucrarea și viața Bisericii”, Universitatea București, lucrare de seminar, 2000, cursul de Dinamica Bisericii.

Bibliografie selectivă:

- Augsburger, D., *Conflict Mediation Across Cultures: Pathways and Patterns*, Louisville, KY: Westminster/John Knox Press, 1992.
- Augsburger, D., *Caring Enough to Confront*, Scottsdale, PA.: Herald, 1980.
- Bișoc, A., *Introducere în teologia pastorală*, Iași, Sapienția, 2002, etc.
- Brock, Ch. *Plantarea de Biserici indigene. Un itinerar practic*, C. Șandru (trad), București: UBCBR, 2000;
- Bush, R.A.B. și Folger, J.P., *The Promise of Mediation - Responding to Conflict Through Empowerment and Recognition*, Jossey-Bass Publishers, 1994;
- Bush, R.A.B. și Folger, J.P., „Ideology, Orientations to Conflict and Mediation Discourse”, in J.P. Folger și T. Jones (eds), *New Directions in Mediation*, London: Sage, 1994.
- Burgess, H. și G., „Constructive Confrontation: A Transformative Approach to Intractable Conflicts”, *Mediation Quarterly* 13:4 (1996), 305-322.
- Callahan, K.L., *Twelve Keys to an Effective Church*, N.Y.: HarperCollins, 1983.
- Clarke, A.G., *Principii ale Bisericii nou-testamentale*, O.S. Cosma (trad), Făgăraș: Agape, 2002;
- Covey, S.R., *Les sept habitudes de ceux qui réalisent tout ce qu'ils entreprennent*, C. Cullen (trad), Paris: Editions First, 1996, (The Seven Habits of Highly Effective People, New York: Fireside, 1989).
- Cox, H. *The secular city: secularization and urbanization in theological perspective*, N.Y.: Macmillan, 1965.

- Deac, I., *Introducere în teoria negocierii*, București: Paideia, 2002
- Dumitrescu, S., *Chivotele lui Petru Rareș și modelul lor ceresc. O investigare artistică întreprinsă de S. Dumitrescu*, București: Anastasia, 2001.
- Drummond, L., *Ripe for Harvest: The Role of Spiritual Awakening in Church Growth*, Nashville, TN: Broadman & Holman, 2001.
- Erickson, M.J., *Teologie creștină*, Oradea: Cartea Creștină, 1998, vol. 3,
- Fisher, R. și Ury, W., *Getting to Yes, Negotiating Agreement Without Giving In*, Boston, MA: Houghton Mifflin, 1981.
- Fisher, D., *The 21st Century Pastor. A Vision Based on the Ministry of Paul*, Grand Rapids, MI: Zondervan, 1996,
- Ferguson, E., *Church of Christ: A Biblical Ecclesiology for Today*, Grand Rapids: William B. Eerdmans, 1996.
- Fecioru, D., *Despre Preoție* (selecțiuni din scrierile Sf. Ioan Gură de Aur, Grigore din Nazianz, Efrem Sirul), București: IBM BOR, 1998.
- Friedman, E., *From Generation to Generation*, New York: Guilford Press, 1985,
- Garrigou-Lagrange, R.. *Cele trei conversiuni și cele trei căi*, Liviu V. Pandrea (trad.), Sapiientia Theologica, Cluj-Napoca: Viața Creștină, 1995.
- Getz, G., *Dinamica Bisericii*, ghid de studiu, Dallas, TX: BEE International, 1994.
- Getz, G., *Sharpening the Focus of the Church*, (extensively revised: The Church Seen Through Three Lenses: New Testament Principles; Contemporary Needs; Church History), Wheaton, IL: Victor Books, 1994.

- Giles, K., *What on Earth Is the Church? An Exploration in New Testament Theology*, Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 1995.
- Hale, J. R., *The Unchurched: Who They Are and Why They Stay Away*, San Francisco, CA: Harper & Row, 1980.
- Haugk, K., *Antagonists in the Church: How to Identify and Deal With Destructive Conflict*, Minneapolis, MN: Augsburg Press, 1988.
- Hendricks, W. D., *Exit Interviews: Revealing Stories of Why People Are Leaving the Church*, Chicago, IL: Moody Press, 1993.
- Hoge, D.R., și Roozen, D.A., (eds), *Understanding Church Growth and Decline: 1950-1978*, New York: Pilgrim Press, 1979.
- Hudnut, R.K., *Church Growth is Not the Point*, New York: Harper & Row, 1975.
- Hunter, G.G., III, *Church for the Unchurched: The Rebirth of "Apostolic Congregations" Across the American Mission Field*, Nashville, TN: Abingdon Press, 1996.
- Hunter, K.R., *Foundations for Church Growth. Biblical Basics for the Local Church*, Corruna, IN: Church Growth Center, 1994.
- Hybels, L., și B., *Rediscovering Church: The Story and Vision of Willow Creek Community Church*, Grand Rapids, MI: Zondervan, 1995.
- Ionescu, G., *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București: Ed. Academiei RSR, 40, 70-72, 224-401, 1982;
- IAN Web Resources (2000). Peace and Conflict Resolution [on-line, site: www.pitt.edu/ian/resource/conflict.htm]
- Johnson, D. W. & F. W., *Joining together: Group theory and group skills* (5th ed.). Needham Heights, MA: Allyn and Bacon, 1994.

- Johnson, D.W. și F.W., *Joining together: Group theory and group skills*, Needham Heights, MA: Allyn and Bacon, 1994 (5th ed).
- Kelley, D.M., *Why Conservative Churches Are Growing*, rev. ed. Macon, GA: Mercer University, 1986.
- Kraybill, R.S., *Repairing the Breach: Ministering in Community Conflict*, Scottdale, PA: Herald Press, 1981
- Kriesberg, L., Northrup, T. A., Thorson, S.J., *Intractable Conflicts and Their Transformation*, Syracuse: Syracuse University Press, 1989.
- Kreider R.S., Goossen R.W., *When Good People Quarrel. Studies of Conflict Resolution*, Scottdale, PA: Herald, 1989.
- Leach, N., *Anestetica. Arhitectura ca anestezic*, trad. C.M. Cătuneanu, București: Paideia, 1999;
- Lederach, J.P., *Preparing For Peace: Conflict Transformation Across Cultures*, Syracuse: Syracuse University Press, 1995;
- Lederach, J.P., *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*, Washington, DC: U.S. Institute of Peace Press, 1997;
- Leas, S., *Discover Your Conflict Management Style*, Washington, D.C.: The Alban Institute, 1997;
- Leas, S. și Kittlaus, P. *Church Fights: Managing Conflict in the Local Church*, Philadelphia, PA: Westminster, 1973;
- Leas, S., *A Lay Person's Guide to Conflict Management*, Washington, DC: The Alban Institute, 1979.
- Leas, S., *Moving Your Congregation Through Conflict*, Washington, D.C.: Alban Institute, 1985.
- Logan, R.E., *Beyond Church Growth: Action Plans for Developing a Dynamic Church*, Grand Rapids, MI: Fleming H. Revell, 1989.

- MacNair, D.J., *The Growing Local Church*. Grand Rapids, MI: Baker Book House, 1975.
- Moore, C.W., *The mediation process: Practical strategies for resolving conflict*, San Francisco, CA: Jossey-Bass, 1987.
- Morris, L.J., *The High Impact Church. A Fresh Approach to Reaching the Unchurched*, Thousand Oaks, CA: CAI, 1998 (1993).
- Neighbour, R. W., Jr., și Thomas C., *Target-Group Evangelism: Reaching People Where They Are*, Nashville, TN: Broadman Press, 1975.
- Popescu, D. *Hristos, Biserica, Societate*, București, Ed. IBM-BOR, 1998,
- Robinson, D.W., *Viața Deplină a Bisericii. Înaltă. Echipează. Evanghelizează. Strategia de creștere a Bisericii*, Oradea: Cartea Creștină, 1966.
- Rothman, J., *Resolving Identity-Based Conflict in Nations, Organizations, and Communities*, San Francisco, CA: Jossey-Bass, 1997, p. 17.
- Sahlberg, C.-E., *Creșterea Bisericii, o perspectivă biblică și istorică*, Constanța: Kraft Media, 2003;
- Schmuck, R.A. și P.A., *Group Processes in the Classroom*, Dubuque, IA: Wm. C. Brown, 1988,
- Schwarz, Ch. Dezvoltarea naturală a Bisericii. Un ghid al celor opt trăsături esențiale ale unei Biserici sănătoase, Isac-Mircea Matei (trad), Timișoara: Impact Media, 2003;
- Schönborn, C. von, *Oamenii, Biserica, Țara. Creștinismul ca provocare socială*, T. Petrache, R. Nețoiu (trad), București: Anastasia, 2000
- Spader, D. și Mayes, G., *Growing a Healthy Church*, Chicago, IL: Moody Press, 1991.

- Smalley, S., *Building for Worship. Biblical Principles in Church Design*, London: Hoddon & Stoughton, 1967,
- Tillapaugh, F.R., *Unleashing the Church. Getting People Out of the Fortress and into Ministry*, Ventura, CA: Regal Books, 1982.
- Thiessen, H.C., *Prelegeri de Teologie Sistemăcă*, ed. rev. de V.D. Doeksen, SMR, 1986,
- Timiadis, E., *Preot, parohie, înnoire. Noțiuni și orientări pentru teologia și practica pastorală*, P. Brusankowski (trad), București: Sofia, 2001;
- Thomas, M., „The Pastor's Role in Managing Church Conflict”, *Direction*, Fall 1990. revized, for web-site 12/1/98.
- Wagenfeld, J., *Igiecrecimento Integral. Hacia una iglesia de impacto. Una introduccion biblica al estudio del crecimiento de la iglesia*, Miami, FL: Logoi, 2000.
- Warren, R. *The Purpose Driven Church. Growth Without Compromising Your Message and Mission*, Grand Rapids, MI: Zondervan, 1995.
- Warren, R., *Biserica: o pasiune, o viziune. Creșterea ei fără compromiterea misiunii și a mesajului*, Oradea: Life, 2002;
- Wemp, C. S., *Ghid de păstorire practică*, SMR, 1982.
- Werner, W.J., *Vision and Strategy for Church Growth*, Chicago, IL: Moody Press, 1977.